

Osmanlı Devlet Teşkilâtında Yargının İdari Denetimi: Kadiasker Teftiş Örneği

Administrative Supervision of the Judiciary in the Ottoman State Organization: Inspection Example About Qadiasker

Cihan KILIÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı
Assistant Professor, Social Sciences University of Ankara, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Islamic History
Altındağ/Ankara, Turkey
cihan.kilic@asbu.edu.tr
orcid.org/0000-0002-5216-183X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 27 Eylül / September 2019
Kabul Tarihi / Accepted : 29 Kasım / November 2019
Yayın Tarihi / Published : 15 Aralık / December 2019
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Aralık / December
Cilt / Volume: 6 • Sayı / Issue: 2 • Sayfa / Pages: 333-365

Atıf / Cite as

Kılıç, Cihan. "Osmanlı Devlet Teşkilâtında Yargının İdari Denetimi: Kadiasker Teftiş Örneği". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/2 (2019): 333-365

Doi: 10.33460/beuifd.626012

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal olmadığı teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi tarafından yayınlanmıştır. Tüm hakları saklıdır.
Published by Zonguldak Bulent Ecevit University, Faculty of Theology, Zonguldak, Turkey. All rights reserved.

Öz: Adalet teşkilâtının düzenli işleyebilmesi, adaletin temini için gerekli şartların sağlanmasının yanı sıra muhtemel aksaklıklar ve bunlara bağlı olarak gelebilecek şikâyetlerin dikkate alınmasına bağlıdır. Osmanlı Devleti de adalet teşkilâtına önem vermiş devletin her tarafına yayılan kadılık teşkilâtı ve bir yönüyle üst mahkeme sayılan *Dîvân-ı Hümayun* ile adaleti tesis etmeye çalışmıştır. Adalet teşkilâtının iş ve işlemlerini yerine getiren kadılar ile bu teşkilâtın insan kaynağını yetiştirme görevini üstlenen medreseler, ilmiye teşkilâtı adı altında organize edilmiştir. İlmiye teşkilâtının iş ve işlemleri ise Kadiaskerler tarafından organize edilmiştir. Kadiaskerler adalet sisteminin başında bulunsa da onların yaptığı faaliyetler zaman zaman şikâyete konu olmuştur. Özellikle görevden ayrıldıktan sonra veya haklarında şikâyet olması durumunda Kadiaskerlerin faaliyetleri görevlendirilen üst düzey ulemâ tarafından tetkik edilmekte, haklarında mahkeme kurulmaktadır. Bu çalışmada Rumeli Kadiaskeri hakkında merkezi yönetim tarafından görevlendirilen müfettişin gördüğü davalar konu edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Tarihi, Kadiasker, İlmiye, Ulema, Adalet, Kadı

Abstract: *The regular functioning of the judicial organization depends on ensuring the necessary conditions for the provision of justice as well as considering possible inconveniences and the possible complaints that may arise. The Ottoman Empire attached importance to the judicial organization and tried to establish justice with the judiciary (qadi) organization spreading all over the state and Dîvân-ı Hümâyûn, which was considered as the upper court in one aspect. The qadis who carried out the tasks and operations of the judicial organization and the madrasas that undertook the responsibility of training the human resources of this organization were promoted under the name of "ilmiye" organization. The task and operations of the Ilmiye organization were promoted by Qadiasker. Although the Qadiasker were the head of the judicial organization, their activities have sometimes been subject to complaints. Especially after resignation or in case of complaints, the activities of the Qadiaskers were inspected by the appointed senior ulama and were sued at the court. This study discusses the cases about the Qadiasker of Rumeli which were realized by the inspector appointed by the central administration.*

Key Words: *Ottoman History, Qadiasker, Ilmiye, Ulama, Justice, Qadi*

GİRİŞ

Osmanlı Devleti adalet teşkilâtına önem vermiş onun sağlıklı işleyebilmesi için gerekli kurumları devletin ilk yıllarından itibaren teşekkül ettirmiştir. Bu kapsamda kadılık teşkilâtı ile topraklarının her tarafında adaleti sağlamaya çalışmıştır. Adaleti sağlamakla görevli kadınların atanmasını ve görevlerinin suistimale uğramadan devam etmesini önemsemiştir. Kadılık kurumunun yanı sıra bu kuruma insan kaynağı sağlayan tedris görevini üstlenen medrese teşkilâtına da önem verilmiş ve her iki kurumun iş ve işlemleri ilmiye teşkilâtı adı altında organize edilmiştir.

İlk kadı olarak Dursun Fakih¹ (ö. 1326), ilk müderris olarak Davud-ı Kayseri² (ö. 1350) atandıktan sonra gerek kadılık kurumu gerekse müderrislik mesleği teşkilâtı Fatih dönemine kadar çeşitli aşamalardan geçerek kurumsal teşkilatlanmasını tamamlamış, Kanuni döneminde klasik şekline ulaşmıştır.³ Bu bağlamda kuruluş yıllarında Bursa kadısı tarafından düzenlenen süreç,⁴ Çandarlı Kara Halil Paşa'nın (ö. 1387) ilk Kadıasker olarak ilmiye sınıfının başına atanması ile hızlanmıştır.⁵ Kadıaskerlik makamı devletin büyümesi ile iş ve işlemlerinin çoğalması sonucu Fatih Sultan Mehmed döneminde, Karamanî Mehmed Paşa'nın arzı ile Anadolu

1 Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, nşr. Atsız (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992), 25; Hasan Aksoy, "Dursun Fakih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 7-8.

2 Mehmet Bayraktar, "Dâvûd-i Kayserî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 33.

3 Hasan Akgündüz, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi (Amaç, Yapı, İşleyiş)* (İstanbul: Ulusal Yayınları, 1997), 260.

4 Mehmet İpşirli, "Anadolu Kadıaskeri Sinan Efendi Hakkında Yapılan Tahkikat ve Bunun İlmiye Teşkilâtı Bakımından Önemi", *İslâm Tetkikleri Dergisi* 8/1-4 (1984): 205.

5 Münir Aktepe, "Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 215.

ve Rumeli Kadıaskerliği olarak ikiye ayrılmıştır.⁶ Yavuz Sultan Selim döneminde Diyarbakır merkezli Arap ve Acem Kadıaskerliği kurulduysa da sonrasında bu üçüncüsü kapatılmış ve Anadolu Kadıaskerliği bünyesinde faaliyet yürütmüştür.⁷

Devletin hemen her köşesine yayılmış, dolayısıyla taşrada devletin en önemli temsilcilerinden olan kadılık ve müderrislik gibi kurumların Kadıaskerlik makamına bağlı olması bu makamın önemini göstermektedir. Şeyhülislâmlık makamının Ebussuud Efendi döneminde önem bakımından birinci sıraya geçmesine kadar kadı ve müderris atamalarının tümünün arzını gerçekleştiren Kadıaskerlik makamı,⁸ bu tarihten sonra mülâzemet kayıtlarını tutmanın yanı sıra 20-25-30 ve 40 akçe yevmiye alan müderris atamalarının⁹ ve mevleviyet derecesine kadar olan kadı atamalarının arzını gerçekleştirmiştir.¹⁰ Ebussuud Efendi'den sonra Şeyhülislâmlık makamı atama iş ve işlemlerinin bir kısmını üstlendiyse de nicel olarak görev yükünün çok önemli bir kısmı hala Kadıaskerler üzerinden devam etmiştir.¹¹

Osmanlı Devleti'nde herhangi bir şekilde haksızlığa uğrayan veya uğradığını düşünen kişiler öncelikle mahalli kadılara başvururlardı. Bu başvurularında da adaletin tam tesis edilmediğini düşünürlerse taşrada bir itiraz mercii bulunmamakla birlikte¹² kadınların hükümlerini ve diğer konuları şikâyet için en üst temyiz makamı olan Dîvân-ı Hümâyûn'a başvurmaları mümkündü. Kadının hükmünü beğenmeyenler, askeri sınıflardan şikâyetçi olanlar ile diğer davalar

6 İkiye ayrılma olayını Karamanî Mehmed Paşa'nın, Kadıasker Mevlanâ Müslîhiddin Efendi'nin etkisinden çekindiği için gündeme getirdiği ve Fatih Sultan Mehmed'i ikna ettiği belirtilse de Fatih dönemi teşkilât yapısının doğal sonucu olma ihtimali daha kuvvetlidir. Belki bu bireysel çekişme ikiye ayrılma sürecini hızlandırmıştır (Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devleti'nde Kadıaskerlik (XVII. Yüzyıla kadar)", *Bellefen* 61/232 (Aralık 1997): 610.

7 İdris-i Bitlisi, *Heşt Behişt VII. Ketibe, Fatih Sultan Mehmet Devri (1451-1481)*, nşr. Muhammed İbrahim Yıldırım, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), XXXVII; İpşirli, "Osmanlı Devleti'nde Kadıaskerlik", 598.

8 Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, trc. Ruşen Sezer (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 179.

9 Abdurrahmân Abdî Paşa, *Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi*, nşr. H. Ahmet Arslantürk (İstanbul: Okur Kitaplığı Yayınları, 2012), 60.

10 Kadıasker atamalarının kapsamı ile ilgili detaylı bilgi için bk. Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam (XVI. yüzyıl)* (Ankara: TTK, 2014); Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2015); Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016); Cihan Kılıç, *Osmanlı İlimiye Teşkilâtında İstihdam ve Hareket (Anadolu Kadıaskerliği Örneği)* (Doktora Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2017).

11 Cahid Baltacı, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2005), 1/139.

12 "İslam hukukunda temyiz kurumu yoktur. Kadının verdiği hüküm kesindir. Bu nedenle temyiz ya da istinaf hatta bugünkü anlamıyla karar düzeltme gibi kavramlar İslam hukukunda yerleşmemiştir." (Ahmet Mumcu, *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun* (Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1976), 91). Dolayısıyla klasik dönemde belli bir sistematîği olan temyiz uygulamasından bahsetmek zordur (Mustafa Şentop, *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2005), 118).

için Dîvân kapısı her zaman açıktı.¹³ Dîvân-ı Hümâyûn'da şer'i davalara Rumeli Kadıaskeri bakardı. Yerinde denetim ise müfettişler aracılığı ile gerçekleştirilirdi. Bu denetimler bazen Beylerbeyi bazen de Sancak Beyi ile beraber yapılırdı.¹⁴ Ancak yargılamadaki sorumluluk yine kadıya aitti.

Kadıların denetlenmesi komşu kadılıklarca veya merkezden görevlendirilen ilmiye sınıfı üyeleri aracılığıyla yapılırdı. Bu işlem için infisâldeki¹⁵ meslek mensupları kullanılırdı.¹⁶ Mehayif müfettişi¹⁷ adı ile görevlendirilen kadılar, özellikle şikâyet gelen bölgelere görevlendirilirler ve buralarda kadı ile naiplere aldırış etmeden dava görürler, yaptıkları işler için doğrudan Dîvân-ı Hümâyûn'a bilgi verirlerdi. Bazen de şikâyete konu olan kadılar davaları görölmek üzere Dîvân-ı Hümâyûn'a gönderilirlerdi.¹⁸ Aynı şekilde müderrisler de çeşitli sebeplerle şikâyetlere konu olurlar ve teftiş geçirirlerdi.¹⁹

Kadı ve müderrislerin uygulamaları şikâyete konu olduğu gibi bu şikâyetleri Dîvân-ı Hümâyûn adına tahkik eden Kadıaskerlerin de faaliyetleri özellikle idari yönden şikâyete konu olmaktaydı.²⁰ Şikâyetler daha çok mülâzemetle²¹ ilgili olmakla birlikte kadı ve müderris atamaları hakkındadır. Kadı ve müderris atamaları sadece mağdur kişiler tarafından değil devletin teşkilâtı hakkında görüş

13 Kağıt üzerinde zengin ya da yoksul Müslüman ya da gayri Müslüm ve de hangi toplumsal sınıftan olursa olsun Sultan'ın uyuğu davasını Dîvân-ı Hümâyûn'a sunabilirdi. Ancak uygulamada bir davayı Dîvân-ı Hümâyûn huzuruna çıkarmak büyük mali yatırım gerektirmekteydi. Dîvân'a getirilen vesikalı kanıtlar genellikle şer'iye mahkemelerinin hüccetleri şeklinde sunulmalıydı ve başvurulur Dîvân'a yazılı olarak yapılmıyordu bu da şikâyetçinin bizzat başkente gelmesi veya vekilini tayin etmesi gerekliliğini gösterir. Söz konusu durum da belli bir mali külfet getirmektedir (Maurits H. van den Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18. Yüzyılda kadılar, konsoloslara ve beratlılar*, trc. Ali Coşkun Tuncer (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014), 47).

14 Mustafa Şentop, *Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik Kurumu (XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar)* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002), 122.

15 Infisâl: İlmiye teşkilâtında bir görevden diğerine atanma esnasında beklenen süreyi ifade etmektedir.

16 Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, trc. Mehmet Harmanlı (İstanbul: e Yayınları, 2008), I: 176.

17 Mehayif müfettişi: Bir kadının faaliyetlerini denetlemek amacıyla görevlendirilen diğer ilmiye mensubuna verilen isim.

18 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 133.

19 Şentop, *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik*, 106.

20 Bu durumla ilgili örnekler Kadıasker ruznamçe defterlerinde de rastlamak mümkündür. Örneğin Anadolu Kadıaskeri Mustafa Efendi el-Bursevi'ye hitaben kadıların şikâyeti üzerine yazılmış bir emir şu şekildedir: "İzzetli faziletli Anadolu Kâdı'askeri Efendi hazretleri, Kuzât-ı Anadolu'dan birkaç nefer kadı selefleri olan Mehmet Said Efendi'den şikâyet idüb kendüleri Âsîtâne'ye mülâzemette iken asla mülâzemeti olmayanların hilâf-ı kânûn ve mugâyır-ı hatt-ı hümâyûn ayaklarına mansıb gönderip mülâzemette olup menâsıba müstehak olan fukahanın mağdur olduklarını i'âm eyledikleri filhakika olmaküle hilâf-ı kânûn menâsıb tevcih edip tevcihi müstehak olanları sıfrulyed kalûb gadr olundukları vaki' ise tevcih eylediğine asıl mansubdur ve tevcihle fuhakâ-i kuzâta gadr olunmuş ahvâllerini mübeyyin defter idüb huzûrunuza arz eyleyesiz deydü 3 Şaban 1085".

"İzzetli faziletli Anadolu Kâdı'askeri, hilâf-ı kânûn ve mugâyır-ı hatt-ı hümâyûn eğer bilâ mülâzemet tevcih olanlar ve eğer ecnebî olanları ve tensib olanları 'an asl ilgâ idüb mülâzemeti olan müstehakikine tevcih idüb vukû' ve mülgât olanlara ne müddetten ve ne vehile tevcih olunmuş ise müstahak olanlara kezalik öyle tevcih idüb kânûn üzre temessüklerin veresiz deydü fi 28 Şaban 1085" (Nuruosmaniye Kütüphanesi (NOK), *Anadolu Kadıaskerliği Ruznamçesi (AKR)*, 5193/11, Vr. 1).

21 Mülâzemet: İlmiye teşkilâtına girişte beklenen zamanı ve bir görevden diğerine atanırken beklenen zamanı ifade etmektedir (bk. Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam*, 28). Bu çalışmada daha çok birinci anlamı ile kullanılmıştır.

bildiren rical tarafından da dile getirilmiştir.²² Bu konudaki en ağır eleştirilerden biri Mustafa Âli tarafından yapılmaktadır. O, ilmiye teşkilâtının 1001/1592-3 yılından itibaren bozulduğunu rüşvet sebebiyle mülâzemet sisteminin tahribata uğradığını ve adam kayırmanın temel problem olduğunu ifade etmektedir.²³ Koçi Bey ise mülâzımlıkların iltimas yüzünden ehil olmayan kişilere verilmesinden Kadıaskerleri sorumlu tutmaktadır.²⁴ Yine Kadıaskerlerce gerçekleştirilen kadı ve müderris atamalarına ilişkin itirazlar sık sık dile getirilmektedir.²⁵

Kadıaskerlerin görevlerini gereği gibi yerine getirmemeleri üzerine azledilmeleri ve bu azli takiben uygulamalarının denetlenmesi mümkün olmakla birlikte kaynaklarımızda bu gibi hususlara ait kayıtlara pek rastlanmamaktadır. Kadıasker teftişine dair en detaylı bilgilere Anadolu Kadıaskeri Sinan Efendi'nin Fatih camisinde devam eden ve sonunda temize çıkması ile sonuçlanan tahkikattan ulaşılabiliyoruz.²⁶ Burada Sadece Sinan Efendi değil Rumeli Kadıaskeri Bostan Efendi²⁷ ve İstanbul Kadısı Saçlı Emir Efendi'de (ö. 963/1555-6) teftiş edilmiş ancak hepsi temize çıkmıştır. Atâyi'nin belirttiğine göre bu üç âlim Rüstem Paşa'nın onlara şahsi kını yüzünden haksızlığa uğramışlardır.²⁸ Bu durum teftişin idari baskı aracı olarak kullanıldığını ancak davaya müdahil olunmadığını göstermektedir. Bir diğer Kadıasker yargılaması ise Şam kazasından ma'zul olan Kadı Şemseddin'in Rumeli Kadıaskeri Hâmid Efendi için yaptığı teftiştir.²⁹ Ancak bu teftişle ilgili detaylı bilgilere henüz sahip değiliz. Söz konusu kayıtlara ulaşılmaması ile sadece davaya konu olan hususlar hakkında değil verilen cevaplar ve şikâyete konu olan durumlardan yola çıkılarak ilmiye teşkilâtının işleyişi hakkında da kıymetli bilgiler edinmemiz mümkün olacaktır.

1. TEFTİŞ DEFTERİ

Bu araştırmanın konusu olan teftiş defterinin yazılış amacı belgenin giriş kısmında açıkça ifade edilmektedir: Buradan anlaşıldığına göre defteri kaleme

22 Bu bozulma ve sebepleri hakkında bir değerlendirme için bk. Yasemin Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmiyye Kanûnâmeleri ve Medrese Eğitimi", *Belleten* LXXVIII/283 (2014).

23 Gelibolulu Mustafa Âli, *Medvâ'idü'n-Nefâis Fi-Kavâ'di'l-Mecâlis*, nşr. Mehmet Şeker, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997), 314-316.

24 Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, nşr. Yılmaz Kurt (Ankara: Akçağ Yayınları, 1998), 43.

25 Zeki Salih Zengin, "Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları Üzerine Bir değerlendirme", *Vakıflar Dergisi*, 26 (1997), 404.

26 Mehmet İpşirli, "Anadolu Kadıaskeri Sinan Efendi Hakkında Yapılan Tahkikat", 205-218.

27 Bostan Efendi 932/1526 senesinde mülâzemetle nail olmuş, 935/1529'de Bursa Molla Yegan Medresesi'ne müderris olarak görevlendirilerek ilmiye tarihine dahil olmuştur. Çeşitli medreselerde görev yaptıktan sonra sırasıyla Bursa, Edirne ve İstanbul Kadılığı görevinde bulunmuştur. 954/1547 senesinde önce Anadolu sonra Rumeli Kadıaskerliği görevlerine getirilmiştir. 16 Şevval 958/17 Ekim 1551 tarihine kadar bu görevde kalmış çeşitli müfettişlik görevlerinde bulunduktan sonra 27 Ramazan 977/5 Mart 1570 tarihinde vefat etmiştir (Nev'izâde Atâyi, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fi Tekmileti's-Şakâ'ik (Nev'izâde Atâyi'nin Şakâ'ik Zeyli)*, nşr. Suat Donuk, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), I: 527-531).

28 Veziriazam Rüstem Paşa ile Vezir Haydar Paşa arasındaki bir davada Haydar Paşa'nın haklı olduğuna hükmetmesi üzerine 1551'de görevinden alınmışlar ve haklarında davalar açılmıştır (Atâyi, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 529).

29 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA), *Topkapı Müzesi Arşiv Defterleri (TS.MA.d)*, 5789/1, Vr. 003.

alanın denetlenmesi için hükm-i şerif uyarınca teftiş meclisi kurulmuştur. Teftiş esnasında davacıların davaları yazılmakta ve bunlara detaylı cevaplar verilmektedir. Teftiş edilen kişi (aşağıda makamı ve kendisi hakkında tartışmaya yer verilmiştir) teftiş esnasında verdiği cevapların olduğu gibi yazılıp yazılmadığını kontrol amacıyla kayıtları görmek istemekte ve kayıtların bir örneğini de talep etmektedir. Ancak talebi kabul edilmediğinden şikâyetçilerin ifadelerini ve verdiği cevapları kendisi ayrıntılı olarak kaydetmiştir. Elimizdeki belge teftişe tâbi tutulmanın kendi tuttuğu kayıtları ihtiva etmektedir. Asıl teftiş metnine ise yapmış olduğumuz araştırmalar sonucunda henüz ulaşamadık.

Teftiş belgesinde, belgenin tarihi ve kim tarafından kaleme alındığına dair net ifadeler bulunmamaktadır. Bununla ilgili gerek metnin içeriğinden gerekse Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'ndan elde edilen bilgiler doğrultusunda yorum yapmak mümkündür. Dört varak-yedi sayfadan oluşan belge, Türkiye Cumhuriyeti, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivlerinde Topkapı Müzesi Arşiv Defterleri kataloğunda 5789 numara ve 21 Safer 974/7 Eylül 1566 tarihi ile kayıtlıdır. Ancak belgenin içerisinde bu net tarih zikredilmemiştir. Arşiv kayıtlarında Topkapı Sarayındaki belgelerin çuvallar içerisinde tarihlenmiş ve mühürlenmiş olduğu, bu çuvallardan çıkan belgelerin kataloglanırken bu tarihlerin esas alındığı belirtilmektedir. Teftiş evrakı muhtevasında net tarih bulunmasa da tarihlendirmede kullanılacak birtakım bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan birisi önceki Kadıaskerlerden bahsederken ismi geçen Rumeli Kadıaskeri Muhyiddin Çelebi³⁰ (ö.1548) diğeri ise Anadolu Kadıaskeri Mevlânâ

30 Muhyiddin Çelebi, ilk Şeyhülislam Molla Fenarî'nin torunlarından. Çeşitli medreselerdeki müderrislik görevinden sonra kadılık mesleğine geçerek 925/1519'da Edirne, 926/1520'de İstanbul kadılığına getirildi. 929/1523'te Anadolu Kadıaskeri, 930/1524'te Rumeli kazaskeri oldu. Bu görevde iken Vezirîâzam Pîrî Mehmed Paşa yerine Vezirîâzam olmak isteyen Hain Ahmed Paşa'nın tertibiyle, Mısır'dan vaktiyle sürülenlerden rüşvet alıp gitmelerine izin verdiği yolunda yapılan şikâyetleri teftişe görevlendirildi. Kaynakların belirttiğine göre Hain Ahmed Paşa taraftarı olan Muhyiddin Çelebi bu soruşturmada adaletsiz davranmış ve teftiş Pîrî Mehmed Paşa'nın aleyhine sonuçlandırmıştı. Pîrî Mehmed Paşa'nın hizmetinde bulunmuş olan Celâlâzâde Mustafa Çelebi bu olay dolayısıyla, Muhyiddin Çelebi'nin zulüm ehline tâbi olarak "nakd-i adli zâyî ettiğini" yazar. Ancak bu iktidar mücadelesinde Hain Ahmed Paşa'nın uzaklaştırılıp vezirîâzamlık makamına Makbul İbrâhim Paşa'nın tayinini desteklediği anlaşılan Muhyiddin Çelebi, daha sonra Molla Kâbız olayındaki yetersizliği sebebiyle İbrâhim Paşa'nın ve Padişahın gazabına uğradıysa da görevini sürdürdü. Fakat Molla Kâbız'ın iddialarını Anadolu kazaskeri Kadîrî Çelebi ile birlikte şerh olarak reddetme hususunda yetersiz kalmaları Muhyiddin Çelebi'nin prestijini çok sarstı. Vezirîâzam Ayas Pâşâ'nın vefatı ile (1539) yeniden nüfuzunu arttırmaya başladı. 949/1543'te Şeyhülislam oldu. İki yıl on ay bu makamda kaldıktan sonra yaşlılığı sebebiyle ve kendi arzusuyla görevinden ayrıldı. (Müstakimzade Süleyman Saadeddin, *Devhat ül-Meşayih, Osmanlı Şeyhülislamlarının Biyografileri* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978), 22-23; Mehmet İpşirli, "Fenarîzâde Muhyiddin Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 340).

Sinan Efendi'dir³¹ (ö.1578). Muhyiddin Çelebi 1524-1539 tarihleri arasında Rumeli Kadiaskerliği, Mevlânâ Sinan ise 1547-1551 tarihleri arasında Anadolu Kadiaskerliği yapmıştır. Dolayısı ile söz konusu defterin bu tarihlerden sonraki bir döneme aidiyeti kesindir. Defterin kataloğunda yer alan 974/1566 tarihinin doğru olması teftiş defterinin içeriğindeki bilgilerden de hareketle muhtemeldir.

Müphem olan diğer konu defterin kime ait olduğudur. Teftiş konularına bakıldığında büyük bir kısmının kadı ve müderris atamaları ile alakalı olduğu görülmektedir. Söz konusu atamaların belgenin kaleme alındığı devirde üç makamın uhdesinde olduğu bilinmektedir. 300 veya 499 akçeye kadar kadılıklar ile 40 akçeye kadar müderris atama arzları Kadiaskerlerin uhdesinde, 500 akçelik Mevâlî kadılıkları ile 50 akçe ve üzeri müderris atama arzları Şeyhülislâm görev sahasında bulunmaktadır.³² Bu bilgilerden hareketle defterde şikâyet konu olan atamalar Kadiasker'in yetki sahasında bulunan kadılıklar ve medreselerdir. Ayrıca defterde birkaç yerde geçen "bu fakirin tezkirecisi"³³ tabiri de tezkirecinin³⁴ kadiasker'in yardımcısı olmasından dolayı Kadiaskere ait olduğunu ispatlamaktadır. Defterin Rumeli Kadiaskerine ait olduğu ise kadılıklar ile medreselerin buldukları yerlerden (Edirne Çukacı Medresesi, Gelibolu Saruca Paşa Medresesi, Siroz, Dimetoka, Malkara, İstanköy, Hurpeşte kazaları...) ve metinde geçen "Anadolu Kadiaskerine gönderelim müşâvere edelim", "Anadolu Kâdiaskeri ile ma'hâ imtihan edib"³⁵ gibi ifadelerden anlaşılmaktadır.

Teftiş belgesinin katalog tarihi olan 21 Safer 974 / 7 Eylül 1566 tarihinde görevde bulunan Rumeli Kadiasker'i Çivizâde Damadı Hâmid Efendi'dir.³⁶ Nev'izâde Atâ'î ve İlmiye Salnamesi kayıtlarına göre Şevval 964 / Temmuz-Ağustos 1557 tarihinden 3 Rebiülâhir 974 / 18 Ekim 1566 tarihine kadar Hâmid Efendi Rumeli Kadiaskerliği makamında görev yapmıştır. Katalog tarihinin teftiş tarihi olarak kabul edilmesi durumunda teftişin, Ebussuud Efendi'den sonra

31 Mevlânâ Sinan Efendi, 893/1488 tarihinde dünyaya geldi. 928/1522'den itibaren müderrislik, 946/1539'dan itibaren kadılık yaptı. Şâban 954/1547'de İstanbul kadısı ve on gün sonra Anadolu kazaskeri oldu. Kanûni Sultan Süleyman ile birlikte Elkâs (Tebriz) seferine katıldı (955/1548). Değirmen (âsiyâb) vak'ası sırasında (Şâban 958/Ağustos 1551) Rumeli kazaskeri ve İstanbul kadısı ile birlikte görevinden azledildi. Bu arada hacca giden Sinan Efendi, hakkında yapılan teftiş sonunda temize çıktı. Rebiülâhir 969/Aralık 1561'de Süleymaniye Dârülhadisi müderrisliğine tayin edildi. Ebüssuûd Efendi'nin vefatı üzerine (982/1574) şeyhülislâmlık makamına geçmesi yönündeki teklifi kabul etmedi. Safer 983/Mays 1575'te yaşlılığı sebebiyle vazifeden ayrıldı ve 12 Safer 986/20 Nisan 1578 tarihinde İstanbul'da vefat etti (Eyüp Said Kaya, "Sinan Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37: 229).

32 Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, 159; Kılıç, *Osmanlı İlmiye Teşkilâtında İstihdam ve Hareket*, 227; Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Teşkilâtında İstihdam*, 10.

33 BOA, *TS.MA.d*, 5789/1, Vr. 002.

34 Tezkireci: Kadiasker kaleminin amiri olup kadıların tevcih beratları bu kalemden çıkardı (Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, 158).

35 BOA, *TS.MA.d*, 5789/1, Vr. 003.

36 Hamid Efendi, 900/1594 yılında Konya'da doğdu. Çivizâde Muhyiddin Efendi'nin öğrencisi ve damadı oldu. Tezkirecilik görevinden sonra çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. 963/1556 yılında İstanbul kadılığına ve sonrasında Rumeli Kadiaskerliğine (964/1557) getirildi. Dokuz buçuk yıl bu görevde kaldı. Sekiz yıl süren ma'zûliyetten sonra Şeyhülislam makamına Ebussuud Efendi'den sonra getirildi. Bu görevde iken 3 Şâban 985/16 Ekim 1577'de vefat etti (Atâ'î, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 764-766).

Şeyhülislâmlık makamına getirilen, o dönemde Rumeli Kadıaskeri olan Hâmid Efendi'nin Rumeli Kadıaskerliği döneminde yapılmış olması gerekmektedir.

Teftiş tarihi Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümünden (20 Safer 974/ 6 Eylül 1566) bir gün sonrasını göstermektedir. Hâmid Efendi, Kanuni'nin son seferi olan Zigetvar seferinde bulunmuş ve Belgrad'da iken emekliye sevk edilmiştir.³⁷ Emekliye sevk edilmesinin bu teftiş sonucu olup olmadığı belirsizdir. Ancak Selaniki'nin belirttiğine göre Zigetvar seferinden dönülürken Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki içki yasağının devam etmesini isteyen Hâmid Efendi'nin bu yüzden yeni Padişah II. Selim tarafından görevden alındığı rivayet edilmektedir.³⁸ Eğer anlatılan olay doğruysa, Kadıaskerin böyle bir sebeple görevden alınması huzursuzluğa yol açabileceğinden görevden alınması için daha makul bir sebep bulunması gerekecektir. Bu gerekçenin teftiş neticesi elde edilmek istenmesi mümkündür. Belgenin girişinde yazılı gerekçesi olarak teftişe gelenlerin mahkeme tutanaklarını vermemeleri gösterilmektedir. Hâmid Efendi'nin azil tarihi de 18 Ekim 1566 tarihi olduğundan azlin gerekçesi olarak söz konusu teftişin gösterilmesi ihtimal dahilindedir.

Bununla beraber teftiş belgesinde geçen Mevlânâ Muhyiddin'in yargılanmasında geçen "azlimizden 1 ay önce risale getirdi"³⁹ ifadesinden hareketle defteri kaleme alan Kadıaskerin katalog tarihinde görevde olmadığı yorumu gündeme gelmektedir. Bu durumda ise defterin Abdurrahman Efendi'ye veya Bostan Efendi'ye ait olma ihtimali doğmaktadır. Abdurrahman Efendi'nin 964/1557 Bostan Efendi'nin ise 958/1551 tarihinde Rumeli Kadıaskerliği'nden ayrıldığı⁴⁰ düşünüldüğünde katalog tarihinin teftiş tarihinden en az 10 yıl sonrasını gösterdiği düşünülmelidir. Bu durumda katalog tarihinin evrakın temize çekildiği tarih olma ihtimali göz önüne alınmalıdır.

Nihayetinde defter hangi Kadıaskere ait olursa olsun ilmiye teşkilâtı açısından kıymetli bilgiler içermektedir. Bu bilgiler defter içerisinde şikâyet edenlere göre belli başlıklar altında incelenmiştir. Birinci başlıkta müderrislerin, ikinci başlıkta kadıların, üçüncü başlıkta henüz mansıba girmemiş mülâzım zümresinin davaları incelenmiş son kısımda ise müezzin, mütevellî, seyyid ve müteferrika zümresinin davaları kaydedilmiştir.

Metin tahlil edildikten sonra metnin sonuna "çeviri metin" eklenmiştir. Bu işlem gerçekleştirilirken mümkün olduğunca asıl metne sadık kalınmış, isimler günümüzde söylendiği şekilde ancak kelime sonlarındaki sessiz harfler yumuşatılmadan Ahmed, Mehmed gibi verilmiştir. Asıl metinde olmayan

37 *İlmiye Salnamesi (Osmanlı İlmiye Teşkilâtı ve Şeyhülislamı),* nşr. Seyit Ali Kahraman-Ahmed Nezhil Galitekin-Cevdet Dadaş (İstanbul: İşaret Yayınları, 1998), 326.

38 Selâniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selâniki,* nşr. Mehmet İpşirli (Ankara: TTK, 1999), 1: 52.

39 BOA, TS.MA.d, 5789/1, Vr. 003.

40 Atâyi, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik,* 469.

noktalama işaretleri eklenmiş, ayrıca olub, olân geri, edib, görülmâsı, virilmâsı, eyledüğü gibi kelimeler okuyuşu kolaylaştırması amacıyla günümüz kullanımına uygun olub, olan, geri, edib, görülmesi, verilmesi şeklinde ifade edilmiştir.

2. MÜDERRİSLERİN ŞİKÂYET KONULARI VE VERİLEN CEVAPLAR

İstanbul Efdalzâde Medresesi'nden 40 akçe ile ma'zul olan Mevlâna Şemseddin Efendi, medresenin vakfiyesine uyulmadığını, vakfiyede müderrisliğin kendisine şart kılındığı halde elinden alındığını, 42 aydır ma'zul olduğunu ve bu süre içerisinde istediği iki medresenin kendisine tevcih edilmeyip başkalarına verildiğini söylemektedir. Ancak ondan medrese vakfiyesinde bahsettiği durumu kanıtlaması istendiğinde, bunu gösteremediği ve diğer iki medreseye atanan kişilerin ise daha ehil kişiler olduğu cevaben belirtilmiştir.

Edirne Çukacı Hâci Medresesi'nden ma'zul olan Mevlâna Hasan, 32 aydır ma'zul olduğunu belirtmekte istediği medresenin talep ettiği halde kendisine değil de 6 ay mülâzemeti olan Mevlânâ Alâeddin'e verilmesini şikâyet etmektedir. Verilen cevapta daha az mülâzemeti olmasına rağmen Alâeddin'in müderris olarak atanmasının hayatta olan vâkıfın şartı olduğu ifade edilmektedir.⁴¹

Gelibolu Saruca Paşa Medresesi'nden 48 aydır ma'zul olan Mevlânâ Şüca', istediği Sultan Murad Han Medresesi'nin kendisine değil Ahizâde'ye verilmesini şikâyete konu etmektedir. Ancak Ahizâde'nin imtihan sonucu ehil olduğunun anlaşıldığı ve bu sebepten İstanbul'a arz olunarak görev verildiği belirtilmiştir.⁴²

Mevlânâ Carullah, İznikmid'de (İzmit) bir medreseden 20 akçe ile ma'zul olup 25 akçe ile İstanbul ve Edirne'de boşalan medreselere atanamamasını davaya konu etmektedir. Kadiaskeri kendi mülâzımlarını hak etmedikleri halde atamakla suçlamaktadır. Kadiasker verdiği cevapta ilmiye teşkilâtının kuralları gereği işlem yaptığını belirtmektedir. Kadiasker bu kurallar ile kenar medreselerinden⁴³ ma'zul olanlara iç-il⁴⁴ de terakki ile medrese verilemeyeceğini ve Anadolu medreselerinde görev alması dolayısıyla Rumeli'de bir medreseye atanamayacağını hatırlatmaktadır. Ayrıca müderris olarak atanmaların imtihan edilerek belirlendiğini dolayısıyla iç-il medreselerine atanmayı hak ettiklerini ifade etmektedir.⁴⁵

3. KADILARIN ŞİKÂYET KONULARI VE VERİLEN CEVAPLAR

İstanköy kazasından 50 akçe ile ayrılmış olan Alaeddin, bazı kötü niyetli kişilerin şikâyetleri ile süresinin bitmesine iki ay kala azledildiğini 17 aydır ma'zul olduğunu

41 BOA, TS.MA.d, 5789/1, Vr. 001.

42 BOA, TS.MA.d, 5789/1, Vr. 001.

43 İç-il medreseleri dışındaki diğer medreseler.

44 İç-il medreseleri; İstanbul, Edirne ve Bursa şehirlerinde bulunan medreselere verilen isimdir. İçil medreselerinden mezun olmanın en önemli avantajı Sahn medreselerine atanma şansına sahip olmaları ve buradan 500 akçeli mevleviyet kadılıklarına ve Kadiaskerlik ile Şeyhülislamlık makamlarına ulaşma imkanı tanınmasıdır.

45 BOA, TS.MA.d, 5789/1, Vr. 001.

ifade etmekte ve talep ettiği Malkara ve Hayrabolu kazalarının kendisine tevcih edilmediğinden şikâyet etmektedir. Verilen cevapta, rûznâmede⁴⁶ müddetinin bitmesine yakın bir zamanda şikâyet edildiği için görev süresinin bitmesinden 2 ay önce azledilmesinin arz edildiği kayıtlı denilmektedir. Dolayısı ile 2 ay önce azledilmesinin hukuki zemininin olduğu belirtilmektedir. İsteddiği kazâların ise kendi hakkı olmadığı, Malkara kazasının 70 akçe ile Hayrabolu kazasının ise 80 akçe ile başkasına tevcih kılındığı belirtilmiştir.⁴⁷

Mevlânâ Hüsrev, 35 akçe ile Hurpeşte kadısı iken 40 akçe ile Usked? kazasına atanmıştır. Ancak sancak beyi ondan şikâyetçi olmuş, kazanın nizamsız ve boş olduğunu bildirdiği için kaza, 30 akçe ile başkasına verilmiştir. Kadı Hüsrev yapılan suçlamaları kabul etmekte, şikâyetçi olmadığını bildirmekte ancak müfettiş defterinde durumu bilinmeyenlere “mansıb yoktur” denildiği için halini bildirmeye geldiğini ifade etmektedir.⁴⁸

Mevlânâ Muhyiddin, 10 yıl mülâzemeti olduğunu iç-il medresesine talip iken 35 akçe ile İpsala kazasına görevlendirildiğini belirterek davacı olmaktadır. Cevapta iç-il medresesine atanma hakkının olmadığı ve kenar medresesini de kabul etmediği yazılıdır. Semâniye müderrislerinden olan kardeşi Şemseddin, “kadılık verirsiniz kabul eder” dediği için İstanbul’a sorularak kadılığa atandığı belirtilmiştir. Ayrıca gelen kararda eğer kabul etmez ise yeniden değerlendirilmesinin uygun görüldüğü belirtilmektedir.⁴⁹

Rahoviçe kadısı Şüca`, 14 aydır mülâzemette bulunduğunu, bu süre zarfında bazı kadılıkların boşaldığını ancak kendisine verilmeyi söylemektedir. Kendisine bu kadılıklara atanmayı talep edip etmediği sorulduğunda talep etmediğini ama mülâzemet ettiğini bildirmektedir. Verilen cevapta atanan kişilerin göreve daha layık kişiler olduğu ve ayrıca görevi talep ettikleri için onlara verildiği belirtilmiştir.⁵⁰

Siroz Selçuk Hatun Medresesi’nde 20 akçe ile müderrislik yapmakta iken kendisine sorulmadan 30 akçe ile Köprülü kadılığına atanan Mevlânâ Sinan,

46 Rûznâme: Kadıasker tarafından tutulan, günlük kadı ve müderris atamalarını içeren defter.

47 Kazâların sınıflandırılması kazadaki hane sayısından yola çıkılarak kadının bir günlük yevmiyesi hesaplanmak sureti ile yapılmıştır. Kadıaskerin atama yaptığı kazaların derecelendirmesi 30, 40, 45, 50, 60, 70, 80, 100, 130, 150, 200, 300, 400, 450 ve 499 akçe şeklinde yapılmaktadır. Bu derecelerden birinden ayrılan kadının bir sonraki görevinin normal silsile takip edildiğinde bir üst derece olması beklenmektedir.

48 BOA, TS.MA.d, 5789/1, Vr. 001.

49 BOA, TS.MA.d, 5789/1, Vr. 001.

50 Buradan kadıların göreve atanmak için bizzat başvuruda bulunmuş olmaları gerektiği anlaşılmaktadır. Furat, müderris atamalarında talipilerin kendilerinin mi başvuruda buldukları yoksa Kadıaskerler tarafından mı tespit edildikleri konusunun açık olmadığını ama adayların da başvurularının muhtemel olduğunu belirtmektedir (Ayşe Zişan Furat, “Fetih Sonrası Osmanlı Eğitim Anlayışının Şekillenmesi: Klasik Dönem Müderrislik İmtihanları”, *Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası (İstanbul’un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar)*, ed. Ömer Mahir Alper-Mustakim Arıcı (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015), 21). Ancak yukarıdaki ifadede başvuruda bulunması gerektiği açıkça ifade edilmektedir. Biz bunun kadı ve müderris atamaları için de geçerli olduğunu düşünmekteyiz.

Kadiasker'in kendi mülâzımlardan bir cahili Selçuk Hatun Medresesi'ne görevlendirdiğini, kendisinin ise korkusundan ses çıkaramadığını ifade etmektedir. Sonrasında bir medreseye atanmak şartı ile kazadan feragat (istifa) ettiğini, "düştüğü (boşaldığı) vakit verelim" deyip kendisini görevden aldığını ve boşta kaldığı için şikâyetçi olduğunu belirtmektedir. Verilen cevapta Kadiasker, kayınbabasının Sinan'ın kazayı istediğini söylediğini bunun üzerine kendi mülâzımlarından 34 ay mülâzemeti olan Ahmed'e Selçuk Hatun Medresesi'ni verdiğini ve Sinan'ın da bu durumu kabul ettiğini söylemektedir. 8 ay sonra geldiğinde medreseye atanmak istediğini, feragat edip imtihan olduğunu ve risale verdiğini ancak ona uygun bir medrese olmadığından beklemeye başladığını dolayısıyla bir haksızlık olmadığını iddia etmektedir.⁵¹

Mevlânâ İsa, 40 akçe ile Priştine kazasından müddetini tamamlamadan azledildiğini, 48 aydır mülâzemette olduğunu, bunun bir yılının mülâzemet müddeti olarak kabul edilebileceğini, diğer 3 yılı için haksızlığa uğradığını ve bu süre için kazanın gelirini istediğini belirtmektedir. Kadiasker, kadılık mahsulünü talep etmesinin şer'i olmadığını ve kendisinin bilgisizliğine delil olduğunu söylemektedir. Atama kayıtlarının tutulduğu rûznâmede Mevlânâ İsa hakkında şikâyet olduğu ve kanuna aykırı hükümlerinin bulunması sebebiyle azledildiği kaydedilmektedir. Bu delillerde hâlâ şüphe bulunmadığı, medreseye atanmak istediğini ancak mülâzemette bulunmasında da eksiklik olduğu bu yüzden atanmadığı belirtilmekte ayrıca teftiş meclisinde bir yıl istifasını itiraf ettiği zikredilmektedir.⁵²

30 Akçe ile Ebulmarina kazasından ma'zul olan Abdullah, kadısı olduğu kale dizdarının ona iftira ettiğini ve onun isnadı üzere haksız yere azledildiğini, onun isnatlarının doğru olmadığına dair elinde temessukler bulunduğunu belirtmekte ve şahit göstermektedir. Kadiasker cevabında, kale dizdarının onun hakkında "gece gündüz fisk üzere olup bazı kimseleri yalandan yere dava ederek cezalandırdığını ve halkın nefretini kazandığını" söylediğini ifade etmektedir. Şahitlerin de isnat olunan suçların bazılarını kabul ettiğini bazılarını da kabul etmediğini, bu sebeple dava sonuçlanana kadar yerine başkasının görevlendirildiğini belirtmektedir.⁵³

Hurpeşte kazasından ma'zul olan Mevlânâ Şemseddin, 18 aydır ma'zul olduğunu, birçok kere talep ettiği mansıpların ona değil başkasına verildiğini söyleyerek şikâyetçi olmaktadır. Kadiasker ise atanmış kişilerin hem zaman olarak hem de ehil olma noktasında Mevlânâ Şemseddin'den daha layık olduklarını belirtmektedir.⁵⁴

51 Furat, medreselere atanmada birden fazla talipli olması durumunda talipliler arasında seçim yapmak üzere imtihan yapıldığını belirtmekte, tek bir talibin yeteneklerini ve meziyetlerini ispat için yapılan bir imtihan kaydına rastlanılmaması dolayısıyla imtihanın talipliler arasında başarılı olanı belirlemek amacıyla yapıldığını düşünüldüğüne gerektiğini belirtmektedir (Furat, "Fetih Sonrası Osmanlı Eğitim Anlayışının Şekillenmesi", 20). Ancak buradaki ifadelerden henüz atanılacak medrese belli olmadan, herhangi bir medreseye atanmak için de bir sınav yapıldığı bilgisine ulaşılabilmektedir.

52 BOA, TS.MA.d, 5789/1, Vr. 001.

53 BOA, TS.MA.d, 5789/1, Vr. 002.

54 BOA, TS.MA.d, 5789/1, Vr. 002.

Girebene kazasından 12 aydır ma'zul olan Mevlânâ Nasuh, "bir buçuk yılım var iken müddeti doldu diye beni görevden aldılar" demektedir. Verilen cevapta altı aylık cezanın kürekçi⁵⁵ ve avarız⁵⁶ vergilerinin gecikmesinden dolayı⁵⁷ verildiği halde kaza isimleri ile tarihlerin bulunduğu, özet rûznâmede sehven bir yıl önce yazıldığı ve müddeti tamam oldu diye azledildiği kaydedilmiştir. Buradan anlaşıldığına göre bir buçuk yıl değil ama 12 ay önceden yanlışlıkla azledildiği kabul edilmiştir.⁵⁸

Karadağ kazasından 19 aydır ma'zul olan Mevlânâ Mukarreb, istediği kazâlara atanmadığı için şikâyetçi olmaktadır. Başvurduğu ancak kabul edilmediği kazalara kadıaskerin kendi mülâzımını, tezkirecisini ve mücrim bir kişiyi atadığını belirtmektedir. Ayrıca her atamada imtihan istediğini ancak imtihan dahi edilmediğini eklemektedir. Kadıasker tarafından Mevlânâ Mukarreb'in iddialarının her birine ayrı ayrı cevaplar verilerek iddialarının asılsız olduğu ispatlanmaya çalışılmıştır. Böğürdelen kazasına atanmak istediğinde onun 6 ay mülâzemetinin, atanmaların ise 18 ve 20 şer ay mülâzemetleri olduğu, davacı Mukarreb'in 12 ay mülâzemeti olduğunda atanmayı istediği zaman ise atanmış kişinin tezkireci olduğu ve 15 ay mülâzemetinden başka sefer-i hümayuna katıldığı belirtilmiştir. Pınarhisarı kazasına atamada, onun 9 ay mülâzemetine karşın atanmış kişinin cürmünün bilinmemesinin yanı sıra defterdarların padişah hizmetinde çalışkan dedikleri sebebiyle atandığı ve atanmış tüm kadıların asıl mülâzım, "mevâli-i 'izâm"dan mülâzım, olduğu belirtilmiş ancak Mukarreb'in Mevlânâ Hidâyet'in umumdan mülâzım olduğu belirtmiştir. Limni kazasına atanmış kadı, Mukarreb'in 20 akçeden ma'zul olmasına karşın, 25 akçeden ma'zul ve daha çok ilim ehli olduğu kayıt altına alınmıştır. İmtihan yapılmama nedeni ise atanmış kişilerin daha ehil olduğuna dair hiçbir şüphenin bulunmaması gösterilmiştir.⁵⁹

Mevlânâ Sinan, rûznâmede "görev süresinin bitmesine 2 ay kala feragat etti" diye azledilmesinden şikâyetçi olmuştur. Kadıasker azledilmesine gerekçe olarak görev süresinin bitmesine 40 günü kaldığı halde görev yerinde değil de İstanbul'da olmasını göstermiştir. Kırk günde görev yerinde olmasına imkân olmadığı sebebiyle feragat etmiş sayıldığı bildirilmiştir.⁶⁰

55 Kürek ve kürekçi vergisi, donanma ihtiyaç duyduğu zaman 50 hane başına bir kürekçi olmak üzere çıkarılıyordu. Kürekçi ihtiyacı giderildiğinde yerine bedel olarak para da alınabiliyordu (Halil Sahillioğlu, "Avârız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4: 108; Feridun Emecen, "Bedel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 4: 301; Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Ceza Hukuku", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 479).

56 Mali bir terim olarak avarız, 4 ile 50 haneden alınan, düzenli olmayan örfi bir vergidir. Genellikle savaş zamanlarında ihtiyaç duyulduğu zamanda toplanmıştır. Ancak sürekli yapılan savaşlar bu vergiyi de normal vergiler arasında dahil etmiştir (Sahillioğlu, "Avârız", 108).

57 Avarız vergilerinin toplanması, sefer zamanında gerekli okçu, kürekçi, beygir temini ve bunların nakli için iskelede at gemilerinin toplanması kadıların görevleri arasındadır (İlber Ortaylı, "Osmanlı Devleti'nde Kadı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 24: 72). Bunlarda aksama olması durumunda çeşitli yaptırımlar söz konusu olduğu gibi vergi toplamadaki başarı taltif sebebidir.

58 BOA, TS.MA.d, 5789/1, Vr. 002.

59 BOA, TS.MA.d, 5789/1, Vr. 002.

60 BOA, TS.MA.d, 5789/1, Vr. 002.

Aydos kazasından ma'zul Mevlânâ Sinan, Kadıaskerin menâsıb tevzî'inde adaletli olmadığından şikâyet etmektedir. Bu durumu örnekleri ile açıklamaktadır. Ona göre Yazıcızâde Mehmed 25 akçeden 50 akçe ile Zihne kazasına, Kara Recep 35 akçelik kazadan 100 akçe ile Budin kazasına, Behram isimli kadı ise 30 akçelik kazadan 60 akçelik kazaya atanmıştır.⁶¹ Mevlânâ Sinan kendisinin Şeyhülislâm Efendi'nin⁶² Kadıaskerliği döneminde tezkirecisi olduğunu ve Çorlu kazasına atanmayı istediğini ancak kadıaskerin kendi tezkirecisi, 30 akçe ile Silivri kazasından ma'zul Sinan'ı tercih ettiğini belirtmektedir. Yine İvranya kazası boşaldığında atanmayı talep ettiğini ancak mansıp alamadığını şikâyet etmektedir. Kadıasker verdiği cevabında ilmiye teşkilâtının işleyişi hakkında önemli hususları açıklamaktadır. Burada kimlere hangi vesileler ile terakki verileceği anlatıldıktan sonra şikâyete konu olan tüm atamalar hakkında tek tek tafsilatlı bilgiler verilmiştir. Yazıcızâde'nin Müfti Efendi'den mülâzım olduğunu, üstün vasıfta olduğu için terakki aldığını; Kara Recep'in Mevlâna Kemal Paşazâde'den mülâzım olduğunu, asla kendi mülâzımı olmadığını, 35 akçeden değil 50 akçe ile Drama kadılığından atandığını, Eskaradin? kazasının uç olup kimse gitmediği için 60 akçe görevlendirildiğini, oradan sonra 70 akçe ile Malkara kazasına sonra 80 akçe ile Hayrabolu kazasına, buradan da Budin kazasına kimsenin gitmemesi üzerine, onun terakki almaya hakkı olması ve uç yerlere devletin hükmünün gitmesi için 100 akçe ile atandığı belirtilmiştir. Behram kadı ise sâbık İstanbul kadısı Mevlânâ Hasan'ın mülâzımı olup terakki almayı hak etmiş bir kişi olduğu belirtilmiştir.

Şikâyete konu bir diğer atamada Seluri kazasından ma'zul olan Sinan, Defter-i Hakanî'de 35 akçe ile kayıtlı bulunan Çorlu kazasına atanmış ama şikâyetçi Sinan orayı 40 akçe ile istemiştir. İvranya kazası da yine 35 akçelik kaza olarak kayıtlı olduğu için arz olunmuştur. Şikâyetçi Sinan'ın ise yeterliliğine dair şüphe duyulmaktadır. Görev yaptığı her yerde şikâyetçileri eksik olmamıştır. Hatta teftiş meclisinde birçok kimse onun düğün edip uygunsuz şarkılar çaldırıldığını haber etmiştir. Bu yüzden terakki alamamıştır. Kadıasker verdiği terakkilerin rûznâmede örnekleri olduğunu ve terakki verilmesi için gerekli şartların sağlandığını belirtmektedir. Çoğu medreselere ise vâkıfın şartı ile müderris tayin ettiğini belirtmektedir. Ancak bu gibi tafsilatın rûznâmelerde yazılmasının gelenek olmadığını bildirmekte, terakki gerekçeleri için verilen battal arzlara bakılması gerektiğini, bunların ise müfettiş efendiye gösterilip teslim edildiğini kaydetmektedir. Kanun dışı bir atama yapılmadığını hatta vâkıf şartıyla mansıp alanların atamalarının ekine ilmiye tarîkine girmemeleri gerektiğini yazdığını eklemiştir.⁶³

61 Normal şartlarda silsile takip edilmeli ve 35 akçelik kazadan 40 akçelik kazaya, 30 akçelik kazadan 35-40 akçelik kazaya, 25 akçelik kazadan ise 30 akçelik kazaya atama olması beklenmektedir.

62 Ebussuud Efendi olmalıdır.

63 BOA, TS.MA.d, 5789/1, Vr. 002.

4. MANSIBA GİRMEMİŞ MÜLÂZIM ZÜMRESİNİN ŞİKÂYET KONULARI VE VERİLEN CEVAPLAR

Mevlânâ Muhyiddin, 4 yıldır mülâzemette beklemekte olup Kadri Efendi'den nevbette⁶⁴ mülâzım olmuştur. İç-il medreselerinden birçoğu boşaldığı halde kendisine verilmediğini, Kadıaskerin mansıpları kendi mülâzımlarına ve başkalarına verdiğini, kendisinin mağdur edildiğini bildirmektedir. Cevapta İç-il medreseleri tevcih kılınırken imtihan yapıldığını ancak Muhyiddin Efendi'nin asla imtihana gelmediği, sadece kadıaskerin azlinden bir ay kadar önce bir risale getirdiği belirtilmiş, bu risalenin de onun tarafından yazıldığının anlaşılacağı bildirilmiştir.⁶⁵

Vefat eden Mısır Kadısı Abdulkadir'in danışmentleri mülâzım olduklarını, kendilerine "karışıklık çıkarmamaları halinde mülâzım defterine kayıt olacakları" söylendiğini, sonra ise defterden isimlerinin silinerek "padişah size imtihan emreyledi" diye cevap verildiğini söylemektedirler. Cevapta Padişahın sefer-i hümâyûnda iken hepsinin mülâzım olmasını emrettiğini, seferden dönülünce tayin olsunlar dediğini, ancak onların anlaşmazlığı son bulmayıp uzadığı ifade edilmiştir. Sonrasında kendileri gelip anlaştıklarını bildirmişler, bu durum Anadolu Kadıaskeri'ne danışılmak istenmiştir. Tezkireci ise onların isimlerini yanlışlıkla mülâzım defterine yazarak temize çekmek için mücellide göndermiş, bu arada padişah ise imtihana tabi tutulmalarını istemiştir. Tezkirecinin hatası sebebiyle mülâzım defterine yazılan isimler mülâzım defterinden bu sebeple çıkarılmıştır.

İstanbul kadılığından ma'zul olup Semaniye medreselerinde müderris iken vefat eden Hasan Çelebi'nin, Edirne kadılığından emekli Mevlânâ Çelebi'nin ve Bağdat kadısı iken ölen Mevlânâ Kemal'in danışmentleri, zamana bakılmadan istihkakları ile 15 kişinin mülâzım alınıp, kalanlarının nevbet mülâzımı alınmaları doğrultusunda ferman verildiğini belirtmişlerdir. Kalanlar ise mülâzım alındığı zamanda tekrar isbata muhtaç olmamak için isimlerinin kayıt altına alınmasını istemişler ve kabul görülmüştür. Sonrasında ise Hasan Çelebi'nin mülâzımları yukarıda bahsedilen karara rağmen isimlerinin yazılmamış olmasını şikâyet etmektedir. Verilen cevapta, şikâyet edenlerin Anadolu kadıaskeri ile yapılan imtihanında başarı gösteremeyenler oldukları bildirilmektedir.

5. DİĞER KONULAR HAKKINDA DAVALAR

Kara Hasan isimli biri Canbaz Mustafa evkafında mütevellî olduğunu ve vakfiyede tedris ücreti olarak 13 akçe, talebe için 6 akçe öngörüldüğünü, vakfin

64 Nevbet: Belirli sürelerle ilmiye mesleğindeki kişilerin mülâzım alınması anlamını taşımaktadır. Her yedi yılda bir nevbet ilan edilmekle birlikte, bir zafer kazanılması, sefer-i hümâyûn, cülus gibi sebeplerle de nevbet ilan edilmiştir. (Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, 55; Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam*, 72.)

65 İmtihan risalelerinin imtihan esnasında mı yazıldıkları yoksa daha sonra mı derlenip toparlandıkları tam belli değildir. (Furat, "Fetih Sonrası Osmanlı Eğitim Anlayışının Şekillenmesi", 24.) Buradaki ifadeden anlaşıldığı üzere risaleler, verilen bir konu üzere atama öncesinde serbest bir şekilde de yazılmaktadır. Ancak risalenin ilgili kişi tarafından yazıldığının kanıtlanması için belli bir yerde gözetim altında yazmış olması önemlidir.

geliri müsait olduğunda ise ücretlerin 20 ile 10 akçe olarak uygulanmasının şart koşulduğunu ifade etmektedir. Buna dayanarak gelir müsait olduğunda 20 akçe verildiğini belirtmektedir. Gelir azaldığında ise İstanbul kadısı merhum Mevlânâ Saidi Çelebi'nin vakfın asli malından vermesini sonra vakfın mahsulünden alabileceğini gösteren hüccet⁶⁶ verdiğini, buna dayanarak müderrise yine 20 akçe verildiğini belirtmektedir. Böylece vakfın asli malından 34 bin akçe alınmıştır. Buhari isimli bir kadı müfettiş olarak gelince “vâkıfın şartına aykırı iş yapılmış” diyerek “verdiğin yerden al” diye bahsedilen miktarı Hasan'a ödetmiştir. Hasan bu durumu Dîvân'a götürmüş Anadolu Kadiaskeri Mevlânâ Sinan Çelebi müfettiş tayin olunmuş ve o merhamet ederek, “kendine değil, vakfa sarf eylediğinden mütevellilik yine ona verilsin ve harcadığı meblağı vakfın fazlalığından alsın” diye işaret buyurmuş ama “arz benim uhdemde değildir, Rumeli Kadiaskeri'nindir” demiştir. Kara Hasan, Rumeli kadiaskerinin ise arz etmediğini ve kendisine haksızlık yapıldığını ifade etmektedir. Verilen cevapta Rumeli Kadiaskeri tüm olanların kendi bilgisi dışında olduğunu vakıf malında 34 bin akçe zarar bulunduğunu, ma'zul olan mütevellinin hali bilinmeden İstanbul'a arz edemem diye zamanında karar verdiğini bildirmiştir.

Teftiş meclisinde bulunmayıp başvurusu olduğu anlaşılan Hayreddin, Grebene kazasından 25 akçe ile ma'zuldur. 35 akçe ile Lofça kazası sadaka buyrulduğunda Müfettiş Mevlânâ Şemseddin, Hayreddin için “Anadolu Kadiaskeri mahiyetinde olması gereken birisidir” demiş ve Anadolu Kadiaskeri ile konuşulduğunda o da bunu doğrulamıştır. Bu sebeple Anadolu'ya geçmesi gerektiğinden yeri başkasına verilmiştir. Ancak kendisi rûznâmede “feragat etti” diye yazıldığını ancak feragat etmediğini söylemiş ve mansıp istemiştir. Rûznâmeye bakıldığında tezkirecinin Anadolu Kadiaskerine sorulma isteğini yanlış olarak feragat hükmünde anladığı ve öyle yazdığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla isteği yersizdir. Hatta Anadolu Kadiaskeri'ne başvurması gerekmektedir.

Kadiasker, Nâkibü'l-eşrâf hakkında kanuna aykırı dava yaptığı, ona hürmet etmediği ve mahkemeye çağırdığı gerekçesi ile şikâyet edilmektedir. Ancak Kadiasker bunu kabul etmemekte, kendisinin Seyyitlere uygun olmayan bir davranış yapmadığını söylemekte ve mahkemeye çağırmak için kimseyi göndermediğine dair yemin etmekte, bunların iftira olduğunu bildirmektedir.

Üsküb'lü Ömer isimli birisi bazı kişilerin kendisinden 30 bin akçe dava ettiğini bunun isbatı için yalancı şahitler getirdiklerini ancak kadiaskerin onları araştırmadan, kendisini nice zaman hapsedtiğini ve türlü eziyetler yaptığını belirterek şikâyet etmektedir. Cevapta şikâyetlerin şer'i olarak değerlendirildiği ve ona göre karar verildiği belirtilerek tekrar mahkeme talep ettiğinde “görülmemiş

66 Hüccet: Bir hükmün doğruluğunu kanıtlamak amacıyla ileri sürülen delil; (Yusuf Şevki Yavuz, “Hüccet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18: 445) kadı tarafından hukuki bir hadiseye dair düzenlenen vesika (M. Zeki Pakalın, “Hüccet”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983), 1: 865).

kanıtların var ise ona göre hüküm verilsin” denilmiş ancak yeniden dava edilmesini gerekecek belgeler sunulmamış ve “kanuna aykırı bir uygulama görülmemiştir” diye belirtilmiştir.

Bundan başka da nice kimseler gelerek kanun bilmemekten kaynaklanan itirazlar ettikleri bunların dava olarak görülmeleri bile gerekmezken itiraz edilmediği ve hepsinin şer’i olarak görüldüğü eklenmiştir.

6. TEFTİŞ DEFTERİNDE İLMİYE TEŞKİLÂTININ İŞLEYİŞİNE AİT UYGULAMALAR

İlmiye teşkilâtının işleyişine ait uygulamaların bir kısmını kânûnnâmelerden, rûznâmçelerden, tarîk defterlerinden ve diğer atama kayıtlarından edinmek mümkündür. Ancak sistem içerisinde aksayan veya şikâyete konu olan uygulamaları tespit edebilmek için teftiş defterleri ayrı bir önemi haizdir. Şikâyet defterleri her ne kadar şikâyet ve bunlara verilen cevaplar açısından zengin bilgiler ihtiva etse de özellikle şikâyete konu durumların ifadesi esnasında ve bunlara verilen cevaplarda cârî olan sistemi açıklayan önemli bilgiler de içermektedirler. Bu açıdan incelenen defter dikkate alındığında ilmiye teşkilâtı hakkında aşağıdaki uygulamaların yürürlükte olduğu anlaşılmaktadır:

- Kânûn-ı kadîm ile kadı ve müderrislerin terakki alarak normal silsileden hızlı ilerlemeleri mümkündür. Ancak ilmiye kademeleri arasında hızlı ilerlemek için bazı durumlar şart koşulmuştur. Bu şartlar şu şekilde belirtilmiştir: Padişahın lütfuna nail olma, mevâli-i ʻizâmdan mülâzım olma, çalışkan ve ilim ehli olma, mehayif teftişinde görev alma, defterdarın yanında müfettiş olarak çalışma, şehzade şefaati, görev yerleri başka bir iş için lazım olup görevi elinden alınması durumunda, sefer-i hümayûna katılma, uç bölgesinde olan veya kimsenin tercih etmediği kazalarda görev alma, hakkında şikâyet gelmeyecek halkı memnun etme gibi durumlar terakki elde edilebilecek hususlar olarak ifade edilmiştir.
- Medreseye müderris tayinlerinde vâkıfın şartları belirleyicidir. Ancak bu şekilde görev alan müderrislerin ilmiye tarîkine girmemeleri için gerekli önlemler alınmış, bu müderrisler silsile dışında tutulmuştur.
- Kadılıktan medreseye atanmada medreseye atanmak istenen kişi tek kişi bile olsa sınava tabi tutulmaktadır.
- Aynı özelliklere sahip adayların bir medreseye talipli olmaları durumunda Kadıasker tarafından imtihan yapıldığı ve risale yazmaları istendiği görülmektedir.
- Atamaların tamamı İstanbul’da arz edilmektedir. Mevleviyet derecesine kadar kadı atamaları ile 40 akçeye kadar müderris atamaları Kadıasker yetkisi dâhilindedir. Ancak bu atamaların resmî geçerlilik kazanabilmesi için padişah onayından geçmesi gerekmektedir.

- Kenar medreselerinden ma'zul olanlara iç-il de terakki ile medrese verilmemektedir. İç-il medreselerinde görev yapmak ilmiye tarihinde önemli avantaj sağladığı için buralarda görev yapmanın şartları daha ağır olmuş, kenar medreselerinde görevli müderrisler iç-il medreselerinde görev yapmak istediklerinde ayrıca sınava tabi tutulmuşlardır.
- Kadılık görevinden sonra müderrislik görevine atanmak isteyenler tekrar imtihana tabi tutulmaktadır.
- Bir mansıba atanmak için mülâzemette beklemek ve boşalan görevleri takip ederek başvurmak gerekmektedir. Sadece mülâzemette bekleyerek hak kazanmak mümkün değildir. Hem mülâzemette olmak hem de boşalan mansıbı takip ederek başvurmak gerekmektedir.
- İlimiye mensupları hakkında şikâyet gelmesi üzerine soruşturma sonuçlanana kadar görevden el çektirme yapılabilmektedir.
- Anadolu ve Rumeli Kadiaskerliği'nin hangisinde görev yapıyorsa göreve orada devam etmek gerekirken, farklı kadiaskerlik bölgesine atama tespit edildiğinde görev sonlandırılmaktadır.
- Atamalarda dereceler arası sıralamaya dikkat edilmektedir. Şikâyetlerin önemli bir kısmını sıralamaya uyulmadığı iddiası oluşturmaktadır.
- Sancak beyi, kadıların görev yapmamasından şikâyetçi olabilmekte ve Kadiaskere başvurarak görevden aldirabilmektedir.
- Kürekçi ve avarız vergilerinin geciktirilmesi görev süresinin kısaltılması cezasına sebep olmaktadır.
- İlimiye teşkilâtına ilişkin kayıtlar tarih ve isimlerin bulunduğu özet rûznâme ile bir de detaylı rûznâmeye kaydedilmektedir. Ancak atamaya ilişkin detaylar rûznâmelerde bulunmamaktadır. Atamaların detayları arz edildiği battal arzlar içindedir.
- Görev süreleri rûznâmelere zaman zaman yanlış kaydedilmekte ve bu yüzden mağduriyetler yaşanmaktadır.
- Mevâlî-i 'ızâmdan mülâzım olanlar asıl mülâzım olarak değerlendirilmekte, umumdan mülâzım olanlar ise ikinci derece önemli kabul edilmektedir.
- Bir kazaya veya medreseye başvuran kişilerin ehil olmaları hususunda kesin kanaat varsa sınav yapılmayabilmektedir.
- Görev yerinden uzun süre ayrılmak istifa olarak değerlendirilmektedir.
- Hakkında şikâyet olması terakkiye engel bir durumdur.
- Vefat eden mevâlî danışmendleri sınava tabi tutulmuş, geçemeyenler umumdan mülâzım için bekletilmiştir.
- Şikâyete konu olan hususlar aşağıdaki gibi gruplanmıştır:

- Vâkıfların şartlarına uyulmaması
- Hak etmeyen kişilere mansıpların verilmesi
- Mansıp verilirken mülâzemet süresine dikkat edilmemesi
- Kadıaskerlerin kendi mülâzımlarını tercih etmesi
- Kadıaskerlerin kendi tezkirecilerini tercih etmesi
- Düşmanlarının şikâyetleri üzerine azledilme
- İftira ile azledildiğini iddia etme
- Görevden alındığı için mahsul-ı kaza isteme
- İmtihan ile atanma istenildiği halde yapılmaması
- Hak ettiği halde terakki alamama
- Mülâzım defterinde isimleri yazılı olduğu halde atanamama
- Mülâzemet defterine isimlerinin yazılmasının unutulması
- Diğer müfettişlerin raporlarına itiraz
- Yalancı şahitlerin yeterince araştırılmaması.

SONUÇ

Herhangi bir kurumun işleyişini ve bu işleyiş esnasındaki sıkıntıların neler olduğunu tespit edebilmek için ilgili kurum hakkında gelen şikâyetlerin ve bu şikâyetler sonucu yapılan tahkikatları içeren kayıtların incelenmesi önem arz etmektedir. Bu araştırmada da ilmiye teşkilâtının en önemli üyelerinden olan Kadıasker hakkında yapılan bir tahkikat ele alınmış ve sistemin işleyişine yönelik önemli bilgilere ulaşılmıştır.

Teftiş defteri içerisinde defterin ait olduğu tarihe, kişiye ve makama ait kesin hükümler bulunmamaktadır. Ancak yapılan incelemeler sonucunda defterin XVI. asrın üçüncü çeyreğine ait olduğu, Rumeli kadıaskeri hakkında yapılan bir teftişin kayıtlarını içerdiği ve kuvvetle muhtemel olarak Rumeli Kadıaskerlerinden Abdurrahman Efendi, Bostan Efendi veya Hâmid Efendi'den birine ait olduğu anlaşılmıştır.

Araştırma, ilmiye teşkilâtının işleyişi ve şikâyete konu olan hususlar hakkında önemli sonuçlara ulaşmıştır. Araştırmada kadı, müderris ve mülâzım zümresinin Kadıaskerin uygulamalarından şikâyetleri detaylı bir şekilde verilmiştir. Buna göre kadı ve müderrislerin şikâyetlerinin en önemli kısmını haksız olduğuna inandıkları atamalar teşkil etmektedir. Bu iddialar haksız bir şekilde görevden alınma, hak etmeyen bir kişinin göreve atanmasını ele alabildiği gibi yersiz terakkileri de konu edinmiştir. Atamalarda sınav yapılmadığı veya yapılsa bile sonucuna riayet edilmediği belirtilmiştir. Yine mülâzım zümresinde olanlar da haksız olarak mülâzım defterine kaydolmadıklarından veya isimlerinin bu defterden silinmesinden yakınmaktadır.

Kadiaskerin verdiği cevaplar incelendiğinde şikâyete konu olan uygulamaların hepsinin gerekçesinin detaylı olarak açıklandığı görülmektedir. Gerekçelerin büyük kısmı somut delillere veya ilmiye teşkilatına ait mevcut kurallara dayanmaktadır. Çok az atamada kadiaskerin somut olmayan delillere dayandığı ve atanmış kişinin daha ehil olduğunu belirttiği görülmüştür. Bu durumda sonuç olarak Kadiasker tarafından yapılan işlemlerin hukuka uygun olduğu sonucuna ulaşılabilecektir.

İlgili defterdeki kayıtlar şikâyete konu olan hususların neler olduğunu göstermenin yanında, özellikle Kadiaskerin şikâyetçilere verdiği cevaplarda, teşkilâtın işleyişine dair kıymetli bilgiler içermektedir. Bu cevaplarda ilmiye teşkilât mensuplarının terakki almaları için gereken şartlar ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. Bir mansıba atanmada başvurular arasında öncelik sebebi olan durumlar açıkça belirtilmiş ve bu işlemlerin kânûn-ı kadîm icabı yapıldığı belirtilerek cârî olan kanun da açıklığa kavuşturulmuştur. Müderris atamalarında hangi şartlarda sınav yapıldığı ve kısıtlı da olsa sınavların çeşidine ilişkin bilgiler de sunulmuştur.

İlmiye teşkilâtı araştırmalarında henüz istenilen seviyede kullanılmayan teftiş defterlerinin araştırmalara daha fazla konu edilmesi teşkilâtın süreç içerisinde aksayan yönlerini daha net bir şekilde ortaya çıkarılabilecektir. Farklı dönemlere ait teftiş defterlerinin çalışmalara konu edilmesiyle süreç içerisinde şikâyete konu olan hususların gösterdikleri değişikliklerin tespit edilebileceği böylece ilmiye teşkilâtının süreç içerisindeki değişim ve dönüşümünün aydınlatılmasına önemli katkı sağlanacağı değerlendirilmektedir.

Çeviri Metin

Dergâh-ı gerdûn iktidârdan bu fakîr kesîrû't-taksîrin teftîşî için hükm-i şerîf ve el hubbu'l-ımtisâl vârid olub imtisâla el-irâl'âlî meclis-i teftîşe vârilub teftîşe şurû' olundukda meclise gelenlerin kaziyeleri yazılmağa mübâşeret olunub akvalları tamâm-ı ma'lûmumuz olub mukâbelede 'ale't-tâfsîl cevâblar verilip ve rûznâmeden yazdıkları maddelerin ve istiksâ tarîki ile mesmû'ları olan maddelere dahî 'ale't-tâfsîl cevâb-ı şâfiyeler verilip lakin verilen cevâblar kema hüve'l-vaki yazıldı mı görelim dîdukde men' edib ve suret de taleb etdikde sûretde dahî vermedikleri ecilden meclise gelenlerin akvâlleri ve bu fakîrin mukâbelede vâkı' olan cevâbları 'ale't-tâfsîl yâzılmağa akdâm olundu. Ve rûznâmeden ve gayrıdan yazdıkları mâddelerin 'ale't-tâfsîl ihâtâsı mümkün olmamâğın cemî' vâkı' olan terakkîlerin cevâb-ı şâfiyesi dahî yâzılmaya akdâm olunub Âsitâne-i Sa'âdet'e irsâl olundu.

Âsitâne-i Sa'âdet'e mülâzemet iden tevâifden ve ğayrıden meclise gelenler bunlardır.

Zümre-i Müderrisinden Gelen Mevlânâ Şemseddin Ki

Mahrûse-i İstanbul'da vâki' olan merhûm Efdalzâde Medresesi'ne sâbikâ yevmî kırk akçe ile müderris olup ma'zûl olmuştur. Pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretleri sefer-i hümâyûna buyurmazdan evvel medrese-i mezbûrenin vakfiyesinde "medrese-i mezkûre bana meşrûtdur" dîdûgumde "fi'l-vâki' meşrût ise senden alınmâs" demişler idi. Ba'dehû müddetim tamâm olıcâk sefer-i hümâyunda âhara tevcîh edib 'arz edib sadaka buyurulmuş idi. Ve seferden geldiklerinden sonra medrese-i mezbûre evkâfının muhasebesini gördürüb 'adem-i musâ'adesi ma'lûmu olmuş iken rakabeye hükm etmeyib geri âhara tevcîh etdi. "Üç buçuk yıldır ma'zûlin matlabında Kasım Pâşâ ve Çelebi ve Mustafa Pâşâ Medreseleri mahlûl olup bana tevcîh etmeyib aharlara verilmişdir" dîdükde, cevâb: Vakfiyenin mezmûnû önümüzde şer'ân sâbit olmayüb ve vâkif vakfiyede medrese şart etdiği kimesne mezbûr idûği dahî şer'ân sübût bulmâdığı ecilden âhara tevcîh olunduktan sonra banâ meşrût" deyû taleb eyledüğünde fi nefsi'l-emr meşrût idûği "şer'ile isbât et" dinledikde kabûl etmeyüb ellili medreseye tâlib olup ve evkâfın muhâsebesini ma'zûl kuzâtdan birine gör denildikde 'adem-i müsâ'adesi fehm olunub lakin mütevellî-i vakf muhasebesini Mürtezika rakabe olunmasını talep etmeyib kadı Hanefi 'arz etmediği ecilden 'arz olunub rakabeye hükm olunmamışdır. Ve medrese tevcîh olunan müderris akçesi tamâma vâsıl olmâz denilib ne olur ise olsun deyû kabûl etmiş idi. Lakin mezbûr müderrisden suâl olundukda vech-i meşrûh üzere kabûlüne inkâr eyledi ve matlabında düşen Kasım Pâşâ ve Çelebi Medreseleri sadaka olunan kimesneler mezbûrdan ehak oldukları ecilden tevcîh olunmuştur. Ve Mustafa Pâşâ Medresesi bu hakîrin tevcîhi ile verildi. Lakin ol medreseye müderris olan dahî mezbûrdan ehakdır.

Ve Mevlânâ Hasan

Ki yirmi beş akçe ile mahrûse-i Edirne'de Cukacı Hâcî binâ eylediği medreseden ma'zûldur. "İki yıl sekiz aydır ma'zûlun. Matlabında yine medrese-i mezbûre düştü. Yevmî yirmi beş akçe ile Dimetoka'da vâki' olan merhûm Mevlânâ Abdolvânî' Efendi Medresesi'nden ma'zul olup altı ay müddet-i mülâzemeti olan Mevlâna Alaaddin'e tevcîh eyledi" dîdükde, cevâb: Medrese-i mezkûrenin vâkifi hayy olup vakfiyesinden tevcîh-i medrese-i nefesine şartedib yevmî otuz akçe ile müşârun ileyh Alaaddin'e verilmesi murâdı idûgunu mahrûse-i mezbûre kadısı 'arz etdiğinden gayrı vâkif-ı mezbûre husûs-ı mezbûru bizzât gelib bu fakire 'ilam eyledikde mâ hüve'l-vâki' Pâdişâh-ı 'âlem-penâha 'arz olundukda ol zamânda medrese-i mezbûreye yevmî yirmi akçe ile müderris olan Mevlânâ Muslihiddine yer görülmesi emr olunub, halle kâbil Dimetoka'da merhûm Oruç Pâşâ Medresesi bulunub yirmi beş akçe ile sadaka buyurulub, yeri vâkif-ı mezbûr murâdı olan mezbûr Mevlâna Alaaddin'e yevmî otuz akçe ile ber mûcib-i şart-ı vâkif sakada buyruldu.

Mevlânâ Şücâ'

Ki yevmî yirmi beş akçe ile mahrûse-i Gelibolu'da merhûm Sârûca Pâşâ Medresesi'nden ma'zûldur. "Dört yıldır ki ma'zûlun matlabımda câmi'i 'atîk kurbunda vâki' olan merhûm Sultân Murâd Hân teğammedellahu bî'l-gufrân Medresesi düşûb bana tevcih etmeyûb kasaba-i Seluri'de vâki' olan merhûm Pir Mehmed Pâşâ Medresesi'nden yevmî yirmi beş akçe ile müderris olub ma'zûl olan Ahîzâde'ye tevcih eyledi" didükde, cevâb: Mezbûr Ahîzâde imtihân edib kemâl-i istihkâk ile müstehak bulub mezkûr Şücâ' ile aslâ münâsebeti oldûğu ma'lûmumuz olduğu ecilden Âsitâne-i Sa'âdet'e 'arz olunub sadaka buyrulmuştur.

Mevlânâ Cârullah

Ki Anadolu vilâyetinden İznikmîd nâm kasabada vâki' olan medresede yevmî yirmi akçe ile müderris olub ma'zûl olmuştur. "Mahrûse-i İstanbul'da ve mahmiyye-i Edirne'de benim matlabında yevmî yirmi beş akçe yâzar medreseler düşdü. Bana virmeyûb Kîmini kendi mülâzımlarına ve kîmini gayrılara tevcih eyledi" didükde, cevâb: Mezkûrun medresesi vilâyet-i Anadolu'da olub ve kenar medreselerinden ma'zûl olanlara iç-il'de terakki ile medrese verilmek kânûn olmayub ve ol medrese verilen kimesnelerin istihkâkları mezbûrdan ziyâde idûğu imtihân tarîki ile bu fakîrin yanında ma'lûm olmuştur.

Ve Tâife-i Kuzâtdan Gelen Mevlânâ Alaaddin

Ki İstanköy kazâsından yevmî elli akçe ile kadı olub ma'zûl olmuştur. "Bazı ehl-i garaz kimesneler şekvalarıyla müddetinden iki ay dahî var iken 'azl edib bir yıl beş aydır ma'zûlun. Matlabımda Malkara ve Hayrabolu kazâları düşdü. Bana tevcih etmeyib âhara tevcih ettin" didükde, cevâb: Rûznâmeye nazar olundukda "müddet-i karîb olmağın 'azli buyuruldu" deyû mukayyed olub ve mezbûrdan şikâyetçiler dahî olub şikâyet edenler ehli garaz idûğu ma'lûmumuz olduğu ecilden, iki ayı dahî vâri iken 'arz olunub 'azli buyurulmuştur. Ve Malkara kazâsı yetmiş ile ve Hayrabolu seksen ile tevcih olunub sadaka buyurulmuştur.

Mevlânâ Hüsrev

Ki kazâ-i Usked'den? yevmî kırk akçe ile ma'zûldur. Bundan esbak yevmî otuz beş akçe ile Hurpeşte Kadısı iken yevmî kırk akçe ile Ösek kazâsını tevcih edib sadaka buyurulub Ösek'e vârûb üç ... hasil olub cihet-i ma'îşetime hâsılı vefâ etmediğine sancak beyinden 'arz olmak üzere iken üç ... emr-i kazâ muhteldir deyû 'arz gelmeğın bî-hâsıl olduğu ecilden yevmî otuz akçe ile gayra sadaka olunmuş "hâliyen şikâyetim yok emma müfettiş defterinde hâli ma'lûm olmayânlara mansıb yokdur dedikleri ecilden hâlimi i'lâma geldim" dedi.

Ve Mevlânâ Muhyiddin

Ki sâbıkan Edirne kadısı iken fevt olan Mevlânâ Bedreddin'in oğludur. "On yıl mikdârı müddet mülâzemetim olub iç-il medresesine tâlib iken banâ otuz beş akçe ile İbsala kazâsını tevcih etmişler" didükde, cevâb: İç-il medresesine istihkâkın yok idüğü ma'lûmumuz olub ve kenâr medresesini kabûl etmeyüb ve Semâniye Medreselerinin birine hâliyen müderris olan biraderi Mevlânâ Şemseddin "kazâ tevcih idûn kabûl ider" deyû i'lâm etmeğin Âsitâne-i Sa'âdet'e 'arz olunub "kadılık virülsûn kabûl etmez ise yine görüle" deyû emr olunmuştur.

Mevlânâ Şücâ'

Ki on beş akçe ile Rahoviçe kazâsından ma'zûldur. "Bir yıl iki aydır ma'zûl mülâzemet iderîn zamân-ı mülâzemetimde bazı kadılıklar düşdü. Banâ vermeyüb âhara virdi deyüb matlabında düşen kadıkları talep etti deyû sual olunub talep etmedim amma mülâzemeteye vârir idim" didükde, cevâb: Zikr olunân kadılıklar, verilenlerin mezbûrdan zâtâ ve zamâna istihkâkları ziyâde olduğundan gayri talep etmişlerdir. Mezbûr talep etmemeğin aharlara tevcih olundu.

Mevlânâ Sinân

Ki yevmî otuz akçe ile Köprülü kazâsından ma'zûldur. Bundan esbak mahrûse-i Siroz'da vâki' olan Selçuk Hâtûn Medresesi'ne yevmî yirmi akçe ile müderris iken râzî olmadı banâ yevmî otuz akçe ile Köprülü kazâsın tevcih edib medrese-i mezbûre kendi mülâzımlarının bir câhiline tevcih etti. Ben dahî havfımdam mezbûr kazâyı kabûl etdim. Ba'dehû 'azb? ve 'avârız getirmeğe geldiğimde yine yed-i âbid bir medrese tevcih etmek şartı ile mezbûr kazâdan ferâğat etdüm idi. "Düşdüğü vakit virelûm" deyüb beni meccânen ma'zûl etdi" didükde, cevâb: Mezbûr Sinân'ın kâynatâlığı mezkûrun kazâyı tevcihini i'lâm etmeğin tevcih olunub, sadaka buyurulub medrese bu fakirden nevbette mülâzım olub iki yıl on ay müddet-i mülâzemeti olan Pîr Ahmed'e yevmî yirmi akçe ile sadaka buyurulub merkûm Sinân dahî kazâ-i mezkûru kabûl edib sekiz ay tasarruf etdükden sonra 'azb? götürdüğünde yine medreseye tevcih edib kazâ-i mezbûrdan ferâğat edib medrese için imtihân olunub risâle virmişdi. Ol zamân hâline mülâyim medrese bulunmadığı sebebden verilmeyüb kazâ-i mezbûr âhara tevcih olunub mezkûr Sinân'ın medreseye istihkâkı olduğu sebebden düşdüğü ve ... medrese tevcih etmeğe müteveccih olmuş idik.

Mevlânâ İsa

Ki Piriştine kazâsından kırk akçe ile ma'zûldur. "Müddetim tamâm olmadan 'azl edib dört yıldır ki ma'zûl gezerin. Bir yılın müddet-i mülâzemetete tut üç yıllık kazâ-i mahsûlin talep ederîn" didükde, cevâb: "Vech-i meşrûh üzerine kadılık mahsûlün talep etdüğün şer'i değildir ve senin cehline dahî delildir" dinildikde sonra rûznâmeye nazar olunub "hilâf-ı şer'i hüccetleri ve nakilleri olduğu 'arz olunub 'azl buyuruldu" deyû mukayyed bulunub zikr olunân hüccetler ve nakiller

bu fakirden taleb olundukda, ol zamân mezbûr kadının şikâyetçileri gelüb nice hilâf-ı şer'î imzâsıyla ve mührü ile hüccetlerin ve nakillerin getürüb görüb ma'lûmumuz olub 'arz olunub 'azl buyurulmuştur. Hâliyen zikr olunân hüccetleri ve nakilleri ihzâra kâbiliyyet yokdur denildi. Ve pâdişâh-ı 'âlem penâh hazretleri sefer-i hümâyundan gelince asla mülâzemetem gelmeyüb, ba'dehû birkaç gün gelüb, Edirne'ye bile vârmayüb mahrûse-i İstanbul'a gelindüğünde kazâya tâlib olmayüb, medreseye tâlib olub istihkâkı dahî ma'lûmumuz olmayüb, ba'dehû nice zamân yine mülâzemetem gelmemişdur. Dinledükden sonra mezbûr dahî meclis-i teftişde bir yıl ferâğatın i'tirâf eyledü.

D_05789_0001_00_002

Ve Masdarzâde Abdullah

Ki otuz akçe ile Ebulmarina kazâsından ma'zûldur. "Kadısı olduğum kal'anın dizdârı banâ hilâf-ı vâki' bazı nesnelere isnâd edib 'arz etmeğîn, nâmahall olmâğîn "azl buyuruldu" deyû rûznâmede mukayyed olmuş, isnâd itdügü kaziyyeler hilâf-ı vâki' idügüne elimde temessuklerim dahî vârdır ve vilayet? yazan Mevlânâ Şis Efendi dahî isnâd olunân kaziyyeler, hilaf-ı vâki' idügü ma'lûmları olub i'lâm itmişlerdir" didükde, cevâb: Sa'âdetlû pâdişâh sefer-i hümâyûnda iken dizdârın 'arzi gelüb mezbûr, gece ve gündüz fısk üzere olub ve bazı kimesnelere mecruh edib ve meclisinde katl-i nefis olmağla halk müteneffir olub emr-i kazâda mürâca'at etmeyüb ahvâl-i kazâ muhtel idüğün 'ilam edib Âsitâne-i Sa'âdete 'arz olundukda memleketden irâk yerde olmâğîn tamâm-ı ma'lûm olunca memlekete ahvâli muhtel olmak ihtimâli ile 'arz olunub âhara verilmesi buyurulmuştur. Ve mezbûr Şis kadı dahî "isnâd olunan kaziyyelerin bazıları vukû'unu ve bazıları 'adem-i vukû'unu haber verdiler" deyû haber vermişdür ve elinde olan temessüklerine nazar olunub isnâd olunân kaziyyelerin da'vâsından ibrâ hüccetleri imiş.

Mevlânâ Şemseddin

Ki yevmî otuz beş akçe ile Hurpeşte kazâsından ma'zûldür. Bir buçuk yıldır ki ma'zûldür. "Nice def'a matlabımda mansıblar düşdü banâ tevcih etmeyüb aharlara tevcih etmişdir" didükde, cevâb: Cem'i verilenler zâtâ ve zamâna müstahaklardır. Kemâl-i istihkâkları olduğu ecilden tevcih olunmuştur.

Ve Mevlânâ Nasuh

Ki Girebene kazâsından ma'zûldür. "Müddetimden bir buçuk yılım daha var iken "müddeti tamâm olmuşdur deyû 'azl edib bir yıl mikdârî vârdır ki mülâzemet iderîn" didükde, cevâb: Altı ayı kürekçi ve 'avâriz eclîçün buyurulan halde dâhil olub ve kazâ-yı esâmisi ve târihleri hıfzı için olan icmâl rûznâmede bir yıl sehven mukaddem yazılmış bûlunüb müddeti tamâm oldu deyû 'arz olunub 'azl buyurulmuştur. Hâliyen mansıbı terakki ile istemeğîn mülâzemet üzere olmuşdur.

Ve Mevlânâ Mukarreb

Ki yirmi akçe ile Karadağ kazâsından ma'zûldur. "Bir yıl yedi aydır ma'zûl mülâzemet iderîn zamân-ı mülâzemetimde güvâhla matlabımda kadılıklar düşûb bazını kendü mülâzımlarına ve bazını gayri mülâzımlara tevcîh edib beni mahrûm etdi. İki def'a Ferecik kadılığı düşdü. İkisini dahî kendü mülâzımlarına tevcîh etdi. Ve iki def'a Böğürdelen kazâsı düşûb bir sene de Kâdrî Efendi mülâzımına ve bir sene de kendü tezkirecisine tevcîh etdi. Ve Pınarhisar kazâsı düşûb bir mücrim kimesneye tevcîh etdi. Ve Limni kazâsı düşdü ânı dahî bir mülâzım olmâmiş kimesneye tevcîh etdi. Her birinde imtihân taleb etmişdim. Beni imtihân dahî etmedi" didükde, cevâb: Ferecik kazâsı evvel düşdüğü vakit mezbûrun altı ay mülâzemeti vâri idi. Ve verilen mülâzımın bir yıl sekiz ay müddet-i mülâzemeti vâri idi. Def'a-i sâniyede verilen istikâmetde ve diyânetde ve 'ilimde her vechle mezbûrdan ehak olmağın tevcîh olunub sadaka buyurulmuşdur.

Ve Böğürdelen evvel düşdüğü vakit mezbûrun altı ay müddet-i mülâzemeti vâri idi. Verilen mülâzımın bir buçuk yıldan ziyâde müddet-i mülâzemeti vâri idi. Ve hem diyâneti dahî mezbûrdan râcih idi. Def'ayı sâniyede mezbûrun bir yıl müddet-i mülâzemeti vâri idi. Ve verilen tezkireci olub sefer-i hümâyunu bile seferledüğünden gayrî bir yıl üç ay müddet-i mülâzemeti vâri idi. Ve Pınarhisar kazâsı düşdüğünde kendünün dokuz ay müddet-i mülâzemeti vâri idi. Verilen kimesnenin cerîmesin bilmeziz. Fevt oldu deyû yeri verilüb ve derfterdârlar mâl-ı pâdişâhî hizmetinde sâ'idir didikleri sebebden verilmişdir. Ve hem mansıb verilenler asıl mülâzımlardır. Mevâli-i 'izâmdan mülâzımlardır. Mezbûr mukarreb merhûm Mevlânâ Hidâyetin 'umûmundan mülâzım olmuştur. Ve Limni kazâsı düşdüğüde verilen kimesne ile zamânları mütekarrib idi. Lakin verilen kimesne yirmi beşden ma'zûl idi. Ve mezbûr mukarreb yirmiden ma'zûl idi. Misli ile istedüğü sebebden vech ve müstekım ehl-i 'ilm olmağın istihkâkı üzere tevcîh olunub Âsitâne-i Sa'âdete 'arz olunub sadaka buyruldu. Zâtlarında ve zamânlarında ve mülâzım oldukları maddelerde verilen menâsıba mezbûrdan ehak idüklerinde kıt'â iştibah olmâmağın imtihân olunmamışdır.

Ve Mevlânâ Sinân ki

Delvine kazâsından ma'zûldur. "Beni rûznâmede iki ay kâlmağın ferâğat etdi deyû 'azl etmişsin. Ferâğat etmedüm deyû yemîn etdükde" cevâb: Rûznâme görüldükde müddetinden kırk gün kalmış bulunüb ve ol zamânda mezbûr kadılığında olmayüb Âsitâne-i Sa'âdet'de olmağın kırk günde kadılığına vârnağa kâbiliyyet olmadığı ecilden feragat etmişdir. Hâliyen yalân yere yemîn etmişdir. Ve ol zamân Âsitâne-i Sa'âdet'de olması feragatine delildir. Ve ol mikdar zamân tamâm addolunmâk dahî vâridir.

Ve Mevlânâ 'Imâd Sinân

Ki otuz beş akçe ile kazâ-i Aydos'dan ma'zûldur. "Kâdiasker oldukları zamânda fakir otuz akçe ile İvranya kazâsından ma'zûl idim. Yevmî otuz beş akçe ile Aydos

kazâsı verilip kıdemle ma'zûl olub bir yıldır mülâzemet iderîn. Menâsib tevzî'inde 'adâlet üzerine olmayûb Yazıcızâde Mevlâna Mehmed'i yirmi beş akçelik kadılıktan ma'zûl bulûb terakkiler edib hâliyen elli akçe ile Zihne kadısıdır. Ve Kara Recep nâm kimesne otuz beş akçelik kazâda bulunûb suhtesi olmâğın terakkiler edib hâliyen yüz akçe ile Budin kadısıdır. Ve Behrâm nâm kimesneyi otuz akçelik kazâda bulup hâliyen altmış akçe ile Esferâdîn kazasından ma'zûldur. Ve bu hakîr, müftü efendi kadiasker iken tezkirecisi idim. Benden beş yıl sonra kendü tezkireci edildiği Sinân, otuz akçe ile kazâ-i Silivriden ma'zûl idi. Çorlu kazâsı düşdü taleb ettim, banâ tevcîh etmeyûb mezbûr Sinan'a tevcîh etdi. Ve İvranya kazâsı düşdü taleb ettim banâ tevcîh etmeyûb âhara tevcîh etdi" didukde, cevab: Ehl-i 'ilm ve sâlih ve mütedeyyin ve müstakim olub yollarıyla mevâlî-i 'izâmndan mülâzım olub ve hal-i pâdişâhîde sâ'yi olub kemâl-i istihkâkları olanlara iltifât-ı pâdişâhî olub terakkiler olmak kânûn-ı kadîm-i Pâdişâhîdir. Ve ba'zı kadılıklar vârdır ki uç ve bi-hâsıldır. Kimesne gitmemek sebebiyle silsile lâzım olub ve ba'zı kadılar müddeti ile ma'zûl olub terakkiyle verilmek lâzım olur. Ve ba'zı kadılıklarda mâl-ı Pâdişâhî olub nâzar lâzım olmâğla kadısı olana âhar yere terakki lâzım olub silsile olur. Ve ba'zı kadılıkların mâl-ı Pâdişâhiye sa'yi olub mal-ı Pâdişâhiye sâ'yi olanlara terviç için terakki lâzım olur. Ve ba'zı kadılıklar vâki' olub ol matlabda taleb bulunmaz. Eşfasında çok mülâzemet etmiş ba'zı kimesneler bûluna anların için silsile lâzım oldukda yolu ile mevâlî-i 'izâmndan mülâzım olanları ve kemâl-i istihkâkları olanları ve aslâ şikâyetçileri gelmeyenleri bildiğimiz üzerine vâkı' oldukça mâ hüvel-vâkı' Âsitâne-i Sa'âdet'e 'arz edib terakkiler buyrulur. EVELLA mezbûr Yazıcızâde Müftî Efendi'den mülâzım olub ilm-i salâh ve diyânet ve takva ile mevsûf olub düşdüğe kânûn üzere terakkiler olmuşdur. Ve merkûme Kara Recep, merhûm Mevlânâ Kemâl Pâşâzâde'den mülâzım olub aslâ bu fakirin suhtesi olmâmişdir. Ve 'âlâkası dahi yokdur. Kadiaskerlik sadaka buyurulduğu zamân otuz beşlikde olmayûb elli akçe ile Drama kadısı idi. Kazâ-i Eskaradin mahlûl olub uç olmağın, kimesne getmeyib yevmî altmış akçe ile mezbûra sadaka buyurulub kazâ-i mezbûrdan ma'zûl oldukda altı ay mülâzemet etdi. Sonra yetmiş akçe ile Malkara kazâsı sadaka buyurulub Malkara Kazâsı müfettişi ve emvâl-i pâdişâhi olan Mevlânâ Hüsrev lâzım olmağın seksen akçe ile Hayrabolu kazâsı sadaka olunub Budin kazâsı mahlûl oldukda uç bi-hâsıl olmâğın kimesne getmeyib terakkiye kemâl-i istihkâkı ma'lûmumuz olduğundan gayrı uç yerlere icrâ-yı şer'i için cerî ve müstakîm kadı lazîm olmâğın yevmî yüz akçe ile sadaka buyurulmuşdur. Ve mezbûr Behrâm dahi sabıkan Mahrûse-i İstanbûl kazâsından ma'zûl olan merhûm Mevlânâ Hasan Çelebi'den mülâzım olub ğulâm-ı pâdişâhî ve maslahatgüzâr ve mustakîm ve her mertebede terakkiye istihkâkı ma'lûmumuz olmuş, ehl-i 'ilm olduğuna binâen düşdüğe kânûn-ı pâdişâhî üzere terakki buyurulmuşdur. Ve bu fakirin tezkireciliğinden mülâzım olub yevmî otuz akçe ile Seluri kazâsından ma'zûl olan Sinân, Çorlu mahlûl oldukda, çorlu kazâsı defter-i hâkânide yevmî otuz beş akçe olub ve mezkûrun matlabı dahî otuz beş akçelik olub merkum 'Imâd Sinân kırk akçe ile taleb edib ve defterdâr efendiler mal-ı pâdişâhî husûsunda ber-

vech-i el-'adile mezkûr Silivri'den ma'zûl olan Sinân'ın sa'yi ve kifâyeti vârdır deyû taleb edib ve kemâl-i istihkâk ile müstehak olduğuna binâen defter-i hâkânide mukayed oldûğu üzere yevmî otuz beş akçe ile Âsitâne-i Sa'âdet'e 'arz olunub sadaka buyuruldu. Ve İvranya kazâsı defterde otuz beş akçe olmağın yine otuz beş ile 'arz olunub sadaka buyurulmuşdur. Ve mezbûr 'Imâd Sinân'ın diyânetine 'itimâdımız olmayûb her yere ki kadı ola şikâyetçileri eksik olmayûb ve bazı kazâya ya istihdâm olundukda mütehâssımız mezbûrun kazâsından dahî değiliz zîrâ istikâmeti yokdur. Beyne'n-nâs ehad-ı mütehasımına meyl ile meşhûrdur didûkleri sebebden terakkî olunmadı. Hatta meclis-i teftişde nîce kimesneler mezbûr 'Imâd Sinân "dügün edib 'alâniyete menhî çalkûlar çaldırılmışdır" deyû muvâcehesinde haber vîrdiler. Ve rûznâmede dahî bunun emsâli nîce terakkiler vârdır. Bazısı nûrhadeka? saltanat-ı şehzâdeler hazretleri Teâlâ bekâühüm şefâ'at-nâmeleriyle ve bazısı hân şefâ'atiyle ve bazısı mal-ı Pâdişâhiye müfettiş temyîz etmekle ve bazısı mehânif teftişine istihdâm ile ve bazı vilâyet yâzmağa emr olunmak ile ve müfettiş mal-i pâdişâhî olanlara ve mâl-ı Pâdişâhiye sa'yi olanlara tervîc için terakkiye 'arzları ve terbiye nâmeler virmek ile ve bazıların zâtâ ve zamâna istihkâkları ile ve bazının yerleri lâzım olmağla ve sefer-i hümâyûna tevcîh buyuruldukda kâbil-i kadılıklar olub talebler dahî olmayûb yirmi beş ve otuz ve kırk akçe kadılıklara taleb olub rikâb-ı hümâyûnda mülâzemet idenler kandeliği ma'lûm olmayanlardan mukaddem olmağın emr-i pâdişâhi ile nice silsileler vâki' olmuşdur. Ve nice medreseler ber-mûcib-i şart-ı vâkif 'arzları ile ve terbiyenâmeler ile istihkâkları üzere 'arz olunub sadaka buyurulmuşdur. Ve lakin bu makûle tafsilât rûznâmelerde tahrîr olunmak mu'tâd olmâyûb bizden evvel gelenlerin rûznâmeleri hod dahî îcâz üzeredir. Ve terakkiler için vâki' olan 'arzların ekseri bunda kalân battal 'arzlar içinde bulûnub müfettiş efendiye gösterilib teslim olunmuşdur. Ve aslâ mülâzım olmayub ve mansıb tasarruf etmeyenlere mansıb tevcîh olunmamışdır. Amma mansıbdâ bulunanlar ber-mûcib-i emr-i Pâdişâhî istihkâkları üzere tarikenden âhara ihraç olmayûb mansıb tevcîh olunmuşdur. Ve ber mûcib-i şart vâkif mansıb sadaka buyurulanların zeylinde "tarîka duhûl etmemek şartıyla sadaka buyurulmuşdur" deyû kayd olmuşdur. Ve tarakkiler ki vâki' olur müstehaklara olmuşdur. Sâbikan rûznâmelere ve kânûn-ı kadîme muhâlif bir kazıyye vâki' olmamışdır. Rûznâmeden ve istiksa tarîkiyle yazdıkları maddelerde cümlesine cevablarımız bunlardır.

D_05789_0001_00_003

Mansıba Duhûl İtmeyen Mülâzımın Zümresinden Mevlânâ Muhyiddin

Ki Mevlânâ Kâdirî Efendi'den nevbette mülâzımdır. "Dört yıl mikdârı zamândır mülâzemet iderin. İç-il medreselerinden nîce medâris dûşdü. Bazını kendü mülâzımlarına ve bazısını gayrılara tevcîh edib beni mahrum eyledi" didükde, cevab: İç-il medreselerini habs ile imtihân edib görülmeden verilmez idi. Mezbûr Muhyiddin aslâ imtihâna gelmez idi. Lakin 'azlimizden bir ay mikdârı evvel mutavvele müte'allık bir risâle getirdi. Kendinin idûğü dahî ma'lûmumuz olmadı.

Mısır kadısı iken fevt olan merhûm Mevlânâ Abdulkâdir'in dânişmendleri

“Biz cümlemiz mülâzım olub amma nevbetimiz ve intihâbımız ta'yîn etmede nizâ'mûz olub hocası oğlu hemşehrileri de ri'âyet için bize düzenlik edin deyûb biz dahî düzenlik edûb mezbûr düzenliğimiz mülâzımın defterine kayd olunub sonra mülâzım defterinden ihraç edib Pâdişâh-ı 'âlem-penâh size imtihân emr eyledi deyû cevâb virdi” dediklerinde, Cevab: Pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretleri sa'âdetle sefer-i hümâyûna buyurub Sivâs'a varıldığında Dâvud Pâşâ'nın esâmi defteriyle 'arzı gelûb Âsîâne-i Sa'adet'e 'arz olundukda cem'isi mülâzım olmak emr buyurulub ama niyâbet ve intihâb ve 'umûm sefer-i hümâyûndan gelinûb cem' olduklarında ta'yîn oluna deyû fermân olmuşdu. Ba'dehû sa'âdetle İstâbul'a gelinûb ve merhûmun dânişmendleri cem' olduklarında niza'ları munkati' olmayûb nice zamân muhâlefetleri mümted oldu. Âhar kendü reyleri ile biz düzenlik edib düzenliklerini gelûb takrîr eylediklerinde bu fakîr, tezkireciye “defter ile Anadolu Kadiaskerine gönderelûm müşâvere idelûm” dedikte tezkireci sehven mülâzım defterini vâki' oldukça esâmi-i mülâzımın kaydolunub tamâm oldukda, beyâz olunmak üzerine olan mücellid müsevvide defterine kayd edib ve mezbûrûn dânişmendler dahî ba'dehû nice zamân gelmeyûb ahz-ı düzenlikleri mukarrer olmâğçün pâdişâh-ı gerdûn iktidâra 'arzuhal sündüklerinde düzenlikleri makbûl olmayûb imtihân olunub bî-hasbil istihkâkım üç nevbet ve altı intihâb ve sârî-yi 'umûm olmak buyurulub arzuhallerinde deftere mukayyed olmuş dâdikleri sebebden defter yoklanûb mezbûr defter-i müsevvede de yazılmış bulunûb, tezkireciye “emr olunmadın niçün deftere kayd eyledin” deyincek “sizin defter iden dedîğünûzden ğalat edib mezbûr müsevvede defterine yazmışsın” deyû cevâb virûb hilâf-ı kânûn ve hilâf-ı emr olmâğın tashihi dahî bu fakîre lâzım olub tashih ve ıslâh içün mezbûr defterden ihrâc olunmuşdur.

Mevâlî-i Mevt Dânişmendlerinden

Merhûm Mevlânâ Hâfız dânişmendlerini imtihân edib eşbehlerinden nihâyeti on beşe vârinca almak buyurulub cümleliz cem' olub ittifâkınız ile bir defter götürün. Cümleliz görölüb on beşe vârinca eşbehleriniz ber mücib-i emr-i celilü'l-kadr alınsın denildikte, ahz-ı ittifâkları ile bir defter götürüb defterde mevcûd olanları Anadolu Kadiaskeri ile imtihân edib istihkâkları üzere içlerinden dokuz nefer dânişmend ve merhûmun oğlu mülâzemeti ta'yîn olunub ve ğâyet eskilerinden kadîm oldukları cihetden beş kimesne 'arz olundukda 'umûm mülâzımı olmak buyuruldu idi. Bâkiyesi mülâzım olmayacak meclise gelûb mülâzım ta'yîn olanlara kimine “ehl-i cihet ve kimine irtibatı sâbit degûldür1 deyû isnâdlar edib fî nefsi'l-emr isnâd eyledikleri kazâya dahî sâbit olmayûb 'arzlari tekrâr görölmekdir.

Ve İstâbul Kadılığından ma'zûl olub Semâniye Medreselerinden birinde müderris iken fevt olan merhûm Hasan Çelebi'nin ve Edirne kadılığınan

mütেকâ'id iken fevt olan merhûm Mevlânâ Çelebi'nin ve Bağdâd kadısı iken fevt olan merhûm Mevlânâ Kemâl Çelebi'nin dânişmendlerinden zamân-ı i'tibâr olunmayûb istihkâkları ile on beş kimesne mülâzım alınûb bâkiyyesi mevâliden 'umumâ nevbet mülâzımı alındıkda görüle deyû fermân olunmuş idi. Mezbûr mülâzemetden kalân dânişmendler mülâzım alındığı zamânda isbâta muhtâç olmayalûm hâliyen ma'lûmunûz olduğu üzere isimlerimiz yazılsın deyû tazarru'lar eyledikleri ecilden fi nefsû'l-emr lâzım dâhi değil iken hâliyen mülâzemetden mahrûm olub ba'de bârî ta'ab çekmesûnler deyû yâzılmağa tecvîz olunmuş idi. Binaen 'ala zalik tezkireci şerhleri ile müsvedde olan defterin zuhûruna Kemâl Çelebi'nin ve Mevlânâ Çelebi'nin dânişmendleri yazılûb ve mevlânâ Hasan Çelebi'nin dânişmendleri yazılmamış bulundu. Ve hâliyen gelib şikâyet eden dânişmendler ol zamân Anadolu Kâdiaskeri ile ma'â imtihân edib kemâl-i cehilleri zâhir olanlardır. Hâliyen mülâzım olmadıklarına harâretlerinden meclise gelûb envâ'-ı kelimât ve atâlâ etmişlerdir.

Ehli Cihâtdan Gelen Bunlardır

Mahrûse-i İstanbul'da merhûm Hüseyin Ağâ Mu'allimhânesi'nin mu'allimi "ta'limimi bilâ sebep ve 'adem-i istihkâkım ma'lûm olmâdan alıb nâmahall bir kimesneye tevcîh etdi" didükde, cevâb: 'Arzı makbûl olan nâzırın 'arzı ile âhara sadaka buyurulmuşdur. Âharın 'arzı ile olucak istihkâk ve 'adem-i istihkâkı ma'lûm edinmek lâzım değildir.

Muhyiddin Nâm Kimesne

Ki merhûm Sultân Mehmed Hân teğammedellahu bi'l-gufrân câmi'-i şerifi müezzinlerindedir. "Kasaba-i Çorlu'da bir mezra'a mahlûl olub bu fakîre sadaka buyurulmuşdu. Hâliyen bilâ sebep âhara tevcîh etmişlerdir" didükde, cevâb: Fakîrin tevcîhi ile olmamışdır. Ama salihâdan Beşiktaş'da sâkin bir sâlih kimesneye mezbûr müezzinden müstehak olmağın Dîvân-ı 'Âlî'den sadaka buyurulmuşdur.

Kara Hasan Nâm Kimesne

"Mahrûse-i İstanbul'da vâki' olan merhûm Cân bâz Mustafa evkâfına mütevellî idim. Vâkîf ve vakfiyesinde cihet-i tadrîs yevmî on üç akçe ve cihet-i talebe yevmî altı akçe olmak üzere evvela eğer mahsûl-ü evkâf müsâ'id olur ise cihet-i tadrîs yevmî yirmi akçe ve cihet-i talebe yevmî on akçe ola deyû şart etmeğîn sâbikan mahsûl-i evkâf müsâ'id olub yevmî yirmi akçe ile vîrilmîş îdi. Ba'de ğalle-i vakfa naks gelûb medrese-i mezbûra dahî yevmî yirmi akçe ile verilmiş bulunûb ol 'asırda Rumeli Kâdiaskeri olan merhûm Mevlânâ Muhyiddin Çelebi'ye vârûb adem-i müsâ'adesin i'lâm etdigimde aslâ mukayyed olmayûb ve ol 'asırda mahrûse-i İstanbul kadısı olan merhûm Mevlânâ Sa'dî Çelebi kaziiye-i i'lâm eylediğimde "asl-ı mâl-ı vakıfdan ver, sonra mahsûl-i vakıfdan yerine koyasın" deyûb bu minvâl üzere olsûn deyû elime hüccet verib mûcibi ile asl-ı mâl-ı vakıfdan otuz dört bin akçe harc alınıb sonra Buhuri nâm bir kadı müfettiş ta'yin olundukda hüccet

ile 'amel etmeyüb hilâf-ı şart-ı vâkîfi itlâf eylemiş. "Sen vâr vîrdüğün yerden al" deyû meblağ-ı mezbûru bana ödedmiş idi. Hâliyen ol deyn zimmetimdedir deyû dîvân-ı 'adâlet 'unvâna vârûb hâlimi i'lam eyledüğümde, Anadolu Kâdiaskeri Mevlânâ Sinan Çelebi müfettiş ta'yîn buyurulub anlar dahî teftiş edib cem' akvâlimi takrîrime mutâbık bulub hâlimi sa'adetlû pâşâ hazretlerine i'lâm edecek, kendi mesârife sarf etmeyib yine mesârif-i vakfa sarf eylediğim ma'lûmları olduğuna binâen merhamet edib buna tedârikündür deyû buyurdıkları zamân müşârun ileyh Sinân Çelebi Efendi meğer "tevliyeti yine bunlara ihsân buyurasız, harac eyledüğü mablağı cihet-i tevliyet ve zevaid-i vakf ile yerine koyub tekmîl ede" deyû cevâb verecek 'arz edin deyû işâret buyuruldukda, anlar dahî "arz benim 'uhdemde değildir. Rumeli Kâdiaskeri'nindir" deyûcek. Rumeli Kâdiaskeri yine tevcîh buyurulub siz 'arz edin deyû buyurdıklarında emirleri üzere 'arz etmeyüb bana hayf olmuşdur" didükde, cevâb: Cem' ahvâli benûm ma'lûmum olmâmiştir. "Zâhiren mal-i vakfdan otuz dört bin akçe itlâf edib cerîme ile ma'zûl olan mütevellinin ahvâli ma'lûmum olmadın. Âsitâne-i Sa'adet'e 'arza kâdir değilim" deyû ol vakitte dahî cevâb verilmişdir.

Hâliyen Meclis-i Teftişe Hâzır Olmayan Hayreddin'in Kazıyyesidir.

Sâbıkan sefer-i hümâyûnda yirmi beş akçe ile Grebene kazâsından ma'zûl olub mülâzemet üzere iken otuz akçe ile Lofça Kazâsı sadaka olunub sefer-i hümâyûndan gelindikde Şam kazâsından ma'zûl olub bu fakîre müfettiş ta'yîn olunân Mevlânâ Şemseddin'e ol zamân Şam kazâsı sadaka buyurulmuş idi. Mezbûr Hayreddin için "bize müte'allıktır, Anadolu'ludur ve hemende vârması lâzım olmuşdur. Anadolu Efendisii ile dahî söyleşdim mansıb tedârikindedir" demişler idi. Bu fakîr dahî Anadolu Kâdiaskeri hizmetlerinden istinsâr etdiğimde fi'l-vâki' ismarladılar, tedârik üzerine yazdıkları sebebden müşârun ileyhe müte'allık olub ve mu'temed oldukları ecilden kavilleri makbûl olub mâ hüve'l-vâki' pâye-i serîr-i 'alâya 'arz olunub Anadolu'ya geçmek ricâsıyla âhara sadaka buyurulmuşdu. Ba'dehû mezbûr Hayreddin gelüb geri mansıb sadaka buyurulub gitmişdir. Hâliyen bunda dahî değildir. Lakin rûznâme okundukda tezkireci rûznâmenin bir yerinde "hâliyen Şam kadısı olan Mevlânâ Ahmed Anadolu'da olması lâzım olmâğın feragatin i'lâm etdiği sebebden 'azl buyuruldu" deyû yazmış. Ba'dehû mezbûr mansıb sadaka buyurulduğu yerde Anadolu'ya tevcîh etmekle ma'zûl olan denilmiş ve mezbûr müfettiş Anadolu'ya tevcîhini i'lâm edib "Anadolu Kadı'askeri ile söyleşdim ama ferâğatin i'lam etmedim" dediğinde tezkireci dahi Anadolu'ya tevcîh edib Kadiasker ile söyleşmeği feragat hükmünde olmak zan edib "bir yerde feragat yazdım ve bir yerde Anadolu'ya tevcîh etmeğide yazdım" deyû cevâb verib hilâf-ı vâki' olanları rûznâmeye kayd olunmuş deyû defterlerine yazdıkları ecilden mâ hüve'l-vâki' tahrîr olundu.

Seyyidü's-Sadât Nakîbü'l-Eşrâf cânibinden sâdâtdan birîne kimesneler gelüb "müşârun ileyh nakîbin hilâf-ı şer' kazıyyesini hükm edib tahfîf edib muhızır ve çâvuş gönderdi" didüklerinde, cevâb: Hâşâ ben sâdâta tahfîf etmedim ve tahfîf

edib mahzar dahî göndermedim deyû yemîn edib ve çavuşlar Kadıaskerler sözüyle kimesneye varmazlar ben ana kâdir değilim. Ehali ile cümlesi bana bühtândır ve anlara müte'allik kazıyye dahî hükm olunmamıştır. Lakin yanımızda Mevlânâ Samsunizâde'nin anların kazıyyelerine müte'allik hüccetinin mazmûnu sâbık olub şer'î idiği ma'lûmumuz olmağın tenfizi için bir hüccet verilmiştir. Ve zikrolunân hüccetler meclis-i teftişe gelib hilâf-ı şer'î idiği dahî zâhir olmaştır.

Ve müteferrika zümresinden Pervâne Bey oğlu Muhammed Bey meclise gelüb "züemâ zümresinden Kara Ali ile Seluri kurbunda olan çayır husûsunda husûmetimiz olub pâdişâh-ı gerdun-ı iktidar hazretlerine ihzâr-ı husemâ kalûb da'valarını istima' edib hak, Kara Ali'nin olub Kara Ali'ye hükm etmeye müteveccih olmuş iken benden 'arz eylediler" deyû ilâm etdüğü sebebden sa'adetlü pâdişâh hazretleri çayırı Kara Ali'ye virdiler" didükde, cevâb: Hâşâ ben da'valarını dinlemedim ve hükm etmedim. Âsitâne-i Sa'âdet'e hilâf-ı vâki' kazıyyede arz etmedim. Lakin kazıyyeleri Anadolu Kadıaskeri tarafından görülmeğın Âsitâne-i Sa'âdet'e 'arz etdüklerinde arz-ı miri olacak Kara Ali'ye vermeye şer'an kâdir olur muyuz deyû buyurdıklarında, şol gerçi meşû'lar anın üzere hâk-i pâyi şeriflerine ilâm olunmuştur. Ve husus-ı kazıyye-i pâdişâh 'âlempenah hazretlerinin ilm-i şerifleri muhîtdir.

D_05789_0001_00_004

Üsküblü Ömer Nâm Kimesne

Ahrîzâde Mevlânâ Muslihiddin, vilâyetimiz kadısı iken "bazı kimesneler benden otuz bin akçe da'vâ etdikde isbâtı içün ve hâtûnumu benden boşdur deyû şâhidler şâhâdet etdikde, şâhidlerin sebab-i cerhini istimâ' etmedin, hükm edib beni nice zamân habs edib cemi' esbâbımı kıymetinden eksiğe satdırıb enva'-ı zulumler ve te'addiler edib Âsitâne-i Sa'âdet'e gelüb şekvâ etdiğimde görülmesi için Sofya ve Üsküb kadılarına hükm verilip varıb görüldükde kadının biri 'arz edib ve birinin 'arzi gelmeyib, "gelmeyen 'arz dahî lâzımdır" dedikleri ecilden ben 'arz götürmeye gedib hasımlarıma istinâf olunmaya deyû hükm virmişler. Tekrâr hükm taleb etdiğimde hükm vermeyib benim mazlûm idiğim görülmedi" didükde, cevâb: Hasımları cem'-ı kazıyyeleri şer' ile görülüb fasl olunmuş deyû sâbıkan görülmek için hükm verilen Sofya ve Üsküb kadıları ve Üsküb'de mütekâ'id olan Mehmed Bey'den 'arzlara götürüb pâye-i serîr-i a'lâya 'arz olundukda ber-mûcib-i şer'-i fasl olunân kazıyyelerin cümlesi istinâf olunmaya deyû fermân olunmağın hükm verilmiştir. Mezbûr tekrâr hükm taleb etdiğinde "fasl olunmamış kazıyyelerin vâri ise hükm verilsin" denilib istinâf için taleb etdiği ecilden hilâf-ı şer' ve hilâf-ı emr olmağın verilmemiştir.

Ve eşirradan nice kimesnelerin dört beş yıldan berû görülüb bazısı bermûcib-i şer'-i emr-i pâdişâhî ile ve bazısı nice dikkatler ile fasl olunân kazıyyeleri ve hâtûnlardan şer'isini anlamayıb meclise gelenlerin kazıyyeleri için emr-i şerif vâcibü'l-imsâlde bu makûle kazâyâ dahî görülmek fehm olunmaz iken, asla

muhâlefet olunmayûb her birinde bizzât meclîs-i teftîşe hâzır olub nice dikkatler ile görüldükde cem'isi ber-mûcib-i şer'i görüldüğü sâbit olub hilâf-ı şer'î kaziyeye sâbit olmâmışdır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA). *Topkapı Müzesi Arşiv Defterleri. (TS.MA.d). 5789/1.*
- Nuruosmaniye Kütüphanesi (NOK). *Anadolu Kadiaskerliği Ruznamçe Defterleri(AKR).* Eski kayıt 5193/11 (Yeni kayıt 4569/11).

Basılı Eserler ve İncelemeler

- Abdurrahmân Abdî Paşa. *Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi.* Nşr. H. Ahmet Arslantürk. İstanbul: Okur Kitaplığı Yayınları, 2012.
- Akgündüz, Hasan. *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi (Amaç, Yapı, İşleyiş).* İstanbul: Ulusal Yayınları, 1997.
- Aksoy, Hasan. "Dursun Fakih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 9: 7-8. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Aktepe, Münir. "Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 8: 214-215. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Alan, Ercan. *Kadiasker Ruznamçelerine göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi.* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2015.
- Âşıkpaşazâde. *Âşıkpaşaoğlu Tarihi.* Nşr. Atsız. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Aydın, Mehmet Akif. "Osmanlı Ceza Hukuku". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 7: 478-482. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Baltacı, Cahid. *XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri.* I. Cilt. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2005.
- Bayraktar, Mehmet. "Dâvûd-i Kayserî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 9: 33. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Beyazıt, Yasemin. *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. yüzyıl).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Beyazıt, Yasemin. "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmiye Kanûnnâmeleri ve Medrese Eğitimi". *Belâten LXXVIII/283* (2014), 955-981.
- Boogert, Maurits H. van den. *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Beratlılar.* Trc. Ali Coşkun Tuncer. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014.

- Gelibolulu Mustafa Âli. *Mevâ'idü'n-Nefâis Fi-Kavâ'di'l-Mecâlis*, Nşr. Mehmet Şeker, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Emecen, Feridun. "Bedel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5: 301. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Furat, Ayşe Zişan. "Fetih Sonrası Osmanlı Eğitim Anlayışının Şekillenışı: Klasik Dönem Müderrislik İmtihanları". *Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası (İstanbul'un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar)*. Ed. Ömer Mahir Alper - Mustakim Arıcı. 11-31. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- İpşirli, Mehmet. "Anadolu Kadıaskeri Sinan Efendi Hakkında Yapılan Tahkikat ve Bunun İlmiye Teşkilâtı Bakımından Önemi". *İslâm Tetkikleri Dergisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. 8/1-4. (1984): 205-218.
- İdris-i Bitlisi. *Heşt Behişt VII. Ketibe, Fatih Sultan Mehmet Devri (1451-1481)*. Nşr. Muhammed İbrahim Yıldırım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- İnalçık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*. Trc. Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- İlmiye Salnamesi (Osmanlı İlmiye Teşkilâtı ve Şeyhülislâmlar)*. Nşr. Seyit Ali Kahraman-Ahmed Nezih Galitekin-Cevdet Dadaş. İstanbul: İşaret Yayınları, 1998.
- İpşirli, Mehmet. "Fenârizâde Muhyiddin Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 339-340. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- İpşirli, Mehmet. "Osmanlı Devleti'nde Kadıaskerlik (XVII. Yüzyıla kadar). *Belleten*, 61/232: (Aralık 1997): 597-699.
- Kaya, Eyüp Said. "Sinan Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 228-229. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Kılıç, Cihan. XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İlmiye Teşkilâtında İstihdam ve Hareket (*Anadolu Kadıaskerliği Örneği*). Doktora Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2017.
- Koçi Bey. *Koçi Bey Risalesi*. nşr. Yılmaz Kurt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- Kuru, Levent. *Kazasker Ruznamçelerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016.
- Nev'izâde Atâyî. *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fi Tekmiletî's-Şakâ'ik (Nev'izâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli)*. I. Nşr. Suat Donuk. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Mumcu, Ahmet. *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1976.
- Müstakimzade Süleyman Saadeddin. *Devhat ül-Meşayih Osmanlı Şeyhülislâmlarının Biyografileri*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978.
- Ortaylı, İlber. "Osmanlı Devleti'nde Kadı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 69-73. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Pakalın, M. Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3 Cilt. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Sahillioğlu, Halil. "Avârız". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 108-109. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

- Selânikî Mustafa Efendi. *Tarih-i Selânikî*. Nşr. Mehmet İpşirli. 2 Cilt. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Shaw, Stanford J. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. 2 Cilt. Trc. Mehmet Harmancı. İstanbul: e Yayınları, 2008.
- Şentop, Mustafa. *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2005.
- Şentop, Mustafa. *Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik Kurumu (XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: TTK Yayınları, 2014.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Hüccet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 445-446. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Zengin, Zeki Salih. "Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları Üzerine Bir değerlendirme". *Vakıflar Dergisi*, XXVI (1997), 401-409.

